

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ KÜLTÜREL MİRAS KORUMA POLİTİKALARINDA TÜRK TARİH KURUMUNUN YERİ VE ÖNEMİ*

THE PLACE AND IMPORTANCE OF TURKISH HISTORICAL SOCIETY IN THE CULTURAL HERITAGE PRESERVATION POLICIES DURING ISMET İNÖNÜ'S PRESIDENCY

Semra KIR ŞİMŞEK**

Öz

İnsan topluluklarının kuşaklar boyunca ürettiği; geçmiş, bugün ve gelecekle bağlı anlatan, evrensel değer atfedilen eserleri içine alan “kültürel mirasın” politik bir araç şeklinde kullanımı ulus-devlet süreçleriyle yakından ilişkilidir. Ulusal ideolojilerin pekiştirilmesinde ve millî kimlik inşasında ortak aidiyeti güçlendirici rolüyle kültürel miras, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikaları içerisinde ehemmiyetli bir konumdadır. Kültürel miras, Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı devrim sürecinde Anadolu'nun Türklerle ilişkisinin belgelenmesi çalışmalarında farklı paydaşlarla iş birliği ve çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu paydaşlardan biri olan, ulusal ve uluslararası bilimsel camiada saygınlığı kabul edilen Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün çizdiği rotayı İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde de takip ederek kültürel miras politikalarına akademik çalışmalar, kurumlar üstü rehberlik ve yapıcı müdahaleleri ile katkı sağlamıştır. Araştırmanın odağında yer alan Türk Tarih Kurumunun arşiv belgeleri, dönemin anlaşılması ve kurumun kültürel mirası korumadaki rolünün yanı sıra ilk kez yayınlanmaları dolayısıyla da önem teşkil etmektedir. Cumhuriyet arşivi ve dönem basınıyla da desteklenen çalışmada Türk Tarih Kurumunun taşınmaz kültürel mirasın korunması alanındaki faaliyetleri İsmet İnönü dönemi politikaları bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, Atatürk, İsmet İnönü, Türk Tarih Kurumu, koruma politikaları

Abstract

Cultural heritage encompasses artifacts produced by human communities across generations, illustrating the connection with the past, present and future, and are recognized for their universal value. The utilization of “cultural heritage” as a political instrument is closely related to nation-state building processes. Within the cultural policies of the Republic of Turkey, cultural heritage played an important role in reinforcing national ideologies and fostering a sense of collective belonging, thereby contributing to the construction of national identity. Efforts to document Anatolia's ties to the Turks was initiated by Mustafa Kemal Atatürk in the in the revolutionary process and have involved cooperation with various stakeholders and approached from

* Bu makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu danışmanlığında hazırlanan *1938-1950 Dönemi Kültürel Miras Politikaları* başlıklı tezden üretilmiştir. Kurum arşivini paylaşarak çalışmaya katkı sunan Türk Tarih Kurumu'na teşekkür ederiz.

** Dr., İstanbul / Türkiye, semrakirsimsek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3179-6251

multiple dimensions. One of these stakeholders, the Turkish Historical Society, esteemed both nationally and internationally, followed the course set by Atatürk during İsmet İnönü's presidency. It has contributed to cultural heritage policies through academic research, supra-institutional guidance and constructive interventions. The archival documents of the Turkish Historical Society, which are central to this study and published for the first time, are crucial for understanding the period and the role of the institution in cultural heritage preservation. This study, supported by the Republican archives and period press will explore the activities of the Turkish Historical Society in the field of immovable cultural heritage protection within the context of İsmet İnönü – era policies.

Keywords: Cultural heritage, Atatürk, İsmet İnönü, Turkish Historical Society, conservation policies

Giriş

Milleti; bir toprağı, ortak mitleri ve tarihî belleğı, kültürü, ekonomiyi, hak ve ödevleri paylaşan topluluk biçiminde tanımlayan Anthony Smith; millî kimliğı sosyal düzenin ana meşruiyet kaynaklarından kabul etmektedir.¹ Toplulukların geçmişle kurdukları anlam bağıni tesis eden tüm maddi ve manevî unsurları içine alan kültürel miras ise, millî kimliğin inşasında, tarihî, sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi ve idari bağlamlarda kendisine atfedilen “değerlerle” yakından ilişkilidir. Bir şeyin miras tanımıyla değerli kılınmasını sağlayan motivasyonun niteliğı hakkında Smith, mirasın maddi temelini vurgulayan yaş, estetik, anıtsallık vb. özellikleri yanında toplumun bir parçası şeklinde değer ve anlam kazanan söylem boyutuna dikkat çekmektedir.² Geçmişe yönelik tutumu belirleyen bu söylem; ulus devletlerin kültür politikalarında seçici ya da kapsayıcı stratejiler geliştirmelerini etkilemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk devletinin temeli şeklinde vasıflandırdığı kültür; millî kimlik inşasında içerdiği öğelerin yeniden biçimlendiğı ve değer kazandığı anlayışı yaygınlaştıracak eğitim ve toplum politikalarının oluşmasını sağlamıştır. Atatürk'e göre millet; “zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan toplumdur”.³ Bu tanım, Türk millî kimliğinin bileşenlerinden olan kültürel mirasa seçmecilikten uzak, millî unsurların tamamını benimseyen anlayışla yaklaşıldığına işaret etmektedir.

Türk devletinin ilk hükümet programında “... asar-ı atika-ı milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek...”⁴ ifadeleri yer almış, Maarif Vekâleti bünyesinde Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü kurulmuş,⁵ daha sonra Hars Müdürlüğü adını alan teşkilat, eski eserleri ve kütüphaneleri korumak, tarihî anıtları tespit etmek ve Türk etnografyasına ait belgeleri toplamak vazifelerini üstlenmiştir.⁶

1 Anthony Smith, *Millî Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, 9. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 32.

2 Laura Jane Smith, *Uses of Heritage*, Routledge, New York 2006, s. 3.

3 Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 35.

4 *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri C 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*, haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 47.

5 Emre Madran, “Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi”, *ODTÜ MFD*, XVI/1-2, (1996), s. 63.

6 Remzi Oğuz Arık, *Türk Sanatı ve Arkeolojisi Yazıları*, haz. Ezel Erverdi, M. İhsan Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 331.

Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün yönlendirmeleriyle, Türk kimliğinin inşa sürecine akademik boyut kazandıran dil ve tarih çalışmaları kapsamında, Türk Tarih Kurumu (TTK) tesis edilmiştir. Dönemin önemli adımlarından biri olan Türk Tarih Tezi arkeolojik delillerle Türklerin Anadolu'daki kadim varlığının belgelenerek buradaki hakkının doğrulanmasını sağlayacak yeni bir anlamı ifade etmekteydi.⁷ Zira böylece Türk ulusunun sadece zengin ve derin kökleri değil “uygarlık kurucu” rolü de kanıtlanacaktı.⁸ Türk Tarihinin Ana Hatları, liseler için dört ciltlik tarih kitabı gibi yayın çalışmaları, İstanbul Üniversitesi bünyesindeki Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara'da kurulan Ankara İnkılâp Tarihi Enstitüsü ile yükseköğretimde açılan Hititoloji⁹ ve Sümeroloji bölümleri bu girişimin yansımalarıdır.¹⁰ Türk geçmişinin Anadolu'yu aşır Akdeniz kültürlerinin inkişafına aracılık ettiği görüşü yanında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Klasik Yunanca ve Latince derslerinin programa dâhil edilmesiyle başlayan süreç yeni bir tarih ve kültür anlatısına geçileceğinin ipuçlarını vermesi açısından dikkat çekicidir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Kültür Bakanı Hasan Ali Yücel ile hümanizma anlayışı, Batılılaşma idealini tamamlayan bir söylem olarak kültürel miras politikalarını etkilemiştir.

İnsan varlığını tek ve en yüksek değer kaynağı biçiminde gören felsefi akım şeklinde kabul edilen hümanizma anlayışında¹¹ eğitim; kendini gerçekleştirme yolculuğunda insanı olumlu niteliklere ulaştıracak fonksiyona sahiptir.¹² 1930'lu yıllar boyunca devlet eliyle inşa edilen köken anlatısına eklenen hümanizma ile kültürleri sayesinde dünyaya medeniyet yayan Türklerin, Atatürk önderliğinde gerçekleşen millî inkılap sayesinde yeniden uyanmalarına vesile olacak bir Rönesans yaşadığı vurgulanmaktaydı.¹³ Milattan 9000 yıl öncesine dayandığı iddia edilen Türk varlığının¹⁴ dünya medeniyetine etkisini arkeoloji, yayın, sergi ve kongre gibi faaliyet alanlarında ortaya koyma gayesindeki Türk Tarih Kurumu, Türk kültürel mirasının korunmasında da önemli rol üstlenmiştir. Bu çalışma, kültürel mirasın muhafazasında mühim adımların atıldığı bir dönemde, akademik kimliği yanında kurumlar arası iletişimi ve bilimsel yaklaşımı ile birçok eserin günümüze ulaşmasında etkisi olan Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarını kurum arşivinden ilk kez yayınlanacak belgelerle ele alarak kültürel miras literatürüne katkı sunma amacını taşımaktadır.

7 Ahmet Yıldız, “Kemalist Milliyetçilik”, *Türkiye'de Siyasi Düşünce C 2 Kemalizm*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 6. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 228; Suavi Aydın, “Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C 3 Modernleşme ve Batıcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 415.

8 Suavi Aydın, “Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları”, s. 405-406.

9 1931-1993 yılları arasında öğretimdeki tarih ders kitaplarını inceleyen Etienne Copeaux, Hitlerin keşfinin Kemalist tarih yazımı için nimet şeklinde değerlendirerek şöyle devam etmektedir: “...Çünkü, ikinci bir yeni geçmiş (bu kez Anadolu'lu) oluşturulmasına olanak vermektedir. Bu nedenle Hitit Çağı, tarih yazımı açısından, Anadolu'nun siyasi birliğini sağladığı kutsal bir dönemi temsil etmektedir.” Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, çev. Ali Berktaş, 3. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 51.

10 Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 247-251; Suavi Aydın, “Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları”, s. 415.

11 Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, 3. bs., Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 431.

12 Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 3-5.

13 *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, haz. Mehmet Kaplan vd., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 260-264.

14 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 64.

İsmet İnönü Dönemi Kültürel Miras Politikalarına Genel Bir Bakış

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, 11 Kasım 1938'den 22 Mayıs 1950'ye kadar vazifede kalmıştır. En mühim gündemi ülkeyi II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden uzak tutmak olan İnönü, bu küresel felaketten Türkiye'yi kurtarmayı başarmışsa da takip edilen savaş ekonomisinin doğurduğu enflasyon ve artan yoksulluğun giderilmesi için alınan bir dizi tedbir umulan başarıyı sağlayamamıştır.¹⁵ Dokuz hükümetin görev aldığı İnönü dönemindeki¹⁶ hükümetlerin programlarında kültürel mirasa doğrudan atıf yapılmasa da parti programlarının esas alındığına yönelik ifadeler politikadaki referans kaynağının parti programı olduğunu göstermektedir. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1939 yılı programında müze envanterlerinin arttırılması amacıyla tarihî eserlerin toplanması, hafriyatların yapılmasına önem verilerek eski eserlerin tasnifi üzerinde durulmuş, lüzum görülenlerince buldukları noktalarda korunması belirtilmiştir.¹⁷ Aynı programda, halk devrim fikir ve duygularının aşılması gayesiyle partinin devrim müzesi kuracağı belirtilmiştir.¹⁸ 6. Büyük Kurultay'da kabul edilen programda aynı maddelere somut olmayan kültürel mirasla ilgili hedefler ilave edilerek millî oyunlar, halk türküleri ve folklor derlemelerinin yapıp bunların yurt çapında tanıtılması hedeflenmiştir.¹⁹ Partinin 1947'deki 7. Büyük Kurultayı'ndaki program tasarısının ticaret bahsinde, kültürel mirasın turizm boyutuyla değerlendirildiği ve bu hususta partiye bir sorumluluk yüklendiği anlaşılmaktadır.²⁰ Aynı metnin eğitim politikaları kısmında ise somut olmayan kültürel mirasın derlenmesi ile önceki programlarda yer alan müzeleri zenginleştirilecek eserlerin toplanması, bu amaca yönelik kazıların yapılması, tarihî anıtların korunması ile devrim müzesinin kurulması işlemlerinin takip edilmesi²¹ konuları yinelenmiştir.

İsmet İnönü dönemi kültürel miras politikalarında başat rol üstlenen kurum kuşkusuz Millî Eğitim Bakanlığı'dır.²² Cumhuriyet yönetiminin, Türkiye'nin ilk müzecilerinin tecrübelerinden istifade etmesi, yurt dışında eğitim alan uzmanlar ile bu uzmanlarca yetiştirilen sonraki nesiller bakanlığın kültürel miras alanındaki profesyonel bakışı ve kurumsal prensiplerinin sürdürülmesindeki önemli etkenlerdir. 1944'te Hamit Z. Koşay idaresindeki bakanlık merkez teşkilatı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adını alarak; "Müzeler", "Kazı ve Yayın" ile "Anıtları Koruma" şeklinde üç şubeye ayrılmıştır. Bakanlığa bağlı müzelerin sayısı 1944 yılı itibarıyla 40'a, envanter sayısı ise 760.000'e ulaşmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 1945 yılı ve sonrasında aldığı kararlar gereğince bazı vakıf binaları, bakım ve onarım giderleri devlet

15 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 9. bs., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 83-84.

16 Nuran Dağlı, Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları C1 1920-1960*, TBMM Yayınları, Ankara 1988, s. VII.

17 *C.H.P. Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 39; *C.H.P. Büyük Kurultayı Zabıtları*, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s. 100.

18 *C.H.P. Programı*, s. 1.

19 *Cumhuriyet Halk Partisi, Program ve Nizamname*, Zerbamat Basımevi, Ankara 1943, s. 9.

20 *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, Ankara 1948, s. 52.

21 *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, s. 433.

22 Kurumun adı 1939'a kadar Kültür Bakanlığı şeklinde düzenlenmiş, daha sonra Maarif Vekâleti son olarak Millî Eğitim Bakanlığı'na çevrilmiştir.

bütçesinden karşılanmak kaydıyla müze ve müze deposuna dönüştürülmek üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu yapıların bir kısmı restorasyonlardan sonra belirlenen amaca hizmet etmiş, bir kısmı sonradan asli işlevine döndürülmüş ya da farklı kullanımlara tahsis edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Vakıflar idaresindeki tarihî şahsiyetlere ait türbeler Millî Eğitim Bakanlığına bağlanarak onarımları ve yeniden açılmaları yönünde adımlar atılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, inkılap kanunlarının tatbiki ve imar deneyimleri esnasında devlet kurumları arasında dağıtılmaları, eski eserlerin aynı politikalar doğrultusunda yönetimini neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Mevcut kanun ve yönetmelikler çerçevesince taşınmaz kültürel miras; Millî Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Belediyeler, Nafia Bakanlığı, Hususi İdareler, Millî Emlak (Maliye Bakanlığı) ve şahıslar sorumluluğunda bulunmaktaydı. Bunun dışında han, hamam ya da kervansarayların sahihsizlerinden bazılarının askeriyeye ve Toprak Mahsulleri Ofisine kullanılmasına izin verilmiş, Galata Kulesi gibi bazı abidelerin ise hükmi sahipleri belirsiz kalmıştır.²³ Meclis başta olmak üzere birçok mecrada dile getirilen mirasın farklı idareler elinde bulunmasının yarattığı koruma sorununun giderilmesi amacıyla mevzuat yanında kurumların hak ve sorumluluklarının güncellenmesi amacıyla birtakım düzenleme çalışmaları yapılmışsa da sonuca ulaşamamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün başvekilliği döneminden itibaren koruma alanında yaşanan bazı olumsuz deneyimlerin tekrarlanmaması hususunda taşra yöneticilerine hitaben yaptığı uyarılar, hükümetin konuya yaklaşımındaki hassasiyeti gösterse de hedef kitlede davranış değişikliği yaratmada yetersiz kalmıştır.

Anıtlar Şubesi Müdürü Ali Saim Ülgen'in raporlarında, Türkiye'de 25.000 adet eser içinde anıt değeri taşıyanların sayısının 10.000-12.000 civarında olduğu belirtilmektedir.²⁴ 1933-1950 döneminde eski eserler için yaklaşık 5.000.000 liralık onarım yapan Millî Eğitim Bakanlığı;²⁵ 1946'da Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı) adlı bir tamir programı hazırlayarak tüm ülke anıtlarını kapsam, öncelik sırası ve tamir uygulamasının niteliği gibi kıstaslara göre sıralayarak yaklaşık 100.000.000 liralık bütçe hazırlamıştır. Bu program gerçekleşmemiş olsa da bakanlık sorumluluğundaki kültürel mirasın imkânlar nispetinde yaşatılmaya çalışıldığı belirtilmelidir. Bununla birlikte Ülgen'e göre oldukça fazla eski eseri bünyesinde bulunduran Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresindeki eserlerin % 95'i, hayrat hademesinin aldığı düşük ücret gerekçesiyle ek iş yapmalarından ötürü harap durumdadır. Bayındırlık Bakanlığına bağlı eserlerden ise ancak şoselere denk gelen şanslı anıtlar tamir görebilmiştir. Özel İdare ve belediyelerin sınırlı bütçeleri, koruma dışındaki işlere öncelik vermelerine yol açmış, Maliye Bakanlığı ise uhdesinde bulunmayan eserlerin kanunen hazineye aidiyetini kabul etse de anıtlar için Millî Emlak muamelesini uygulamadığından TBMM emrindeki Millî Saraylar bile bakımsız kalmıştır.²⁶

Söz konusu kurumlar içerisinde Vakıf teşkilatının modernizasyonu esnasındaki bazı deneyimler, İsmet İnönü dönemine yönelik tenkitlerin ağırlık merkezini oluşturmaktadır.

23 *Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı)*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1946, s. 20-21.

24 SALT Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi, TASUDOC0123; TASUDOC0123002; TASUDOC0123003.

25 SALT Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi, TASUDOC01431084.

26 SALT Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi, TASUDOC0123007.

Laiklik uygulamalarının bir parçası şeklinde değerlendirilerek ibadethanelerin bilinçli surette yok sayıldığı veya tahrip edildiğine dair algının yerleşmesine yol açan vakıf mirasın tasfiye süreci, Türkiye Cumhuriyeti'nin millî varlığın görkemli belgeleri kabul ettiği eski eserlere dönük kapsayıcı söylemine tezat oluşturan bazı uygulamalara sahne olmuştur.

Cami ve mescitlerin tasnifinde temel gaye, harap durumdakilerin satılarak gelirin ibadethanelerin tamiri ya da yenilerinin yapımına harcanması şeklindeydi. Şartların açıkça izah edildiği hukuki düzenlemelerde, müze yetkilileri ve bilirkişilerin bulunduğu komisyonlar tarafından kültürel miras niteliği tespit edilen ibadethanelerin sürecin dışında tutulması gerekmektedir. Ancak bazı bilinçsiz uygulamalar neticesinde cami ve mescitlerin sistem dışına çıkarılması birçok eserin tahrip ve yok olmasına sebebiyet vermiştir. Tasnif dışındaki yapıların asli kimliği ile bağdaşmayan amaçlarda kullanımına yönelik bürokratik tepkinin gecikmesi ise miras kaybının telafi edilemeyecek boyutlara ulaşmasına yol açmıştır. Diğer taraftan sistem içinde ve dışında bulunan ibadethanelerin İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorunlu şartlar nedeniyle Savunma Bakanlığı ve Ziraat Ofisi kullanımına tahsis edilmesi de eserlerin yıkım sürecini hızlandırmıştır. Bununla birlikte hükümetin onarımlara fon ayırdığı bu dönemde Vakıflar idaresi devlet kredileriyle esaslı bir tamir programına başlayarak 1947 yılı itibariyle 120 adet vakıf eserinin onarımını tamamlamıştır.²⁷

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Abideleri Koruma Heyeti, Eski Eserleri Koruma Encümeni, Vakıflar Genel Müdürlüğü, sivil toplum kuruluşları, belediyeler gibi kültürel miras paydaşları arasında yer alan Türk Tarih Kurumu ise kurumlar üstü akademik kimliği ile kültürel mirasın korunmasındaki önemli aktörlerinden biridir.

Türk Tarih Kurumunun Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Faaliyetleri

Türkler hakkında Batı kaynaklı şaibeli iddiaların tashih edilmesi, Türklerin dünya medeniyetine yaptığı katkıların araştırılması ve Türk çocuklarının tarihlerini Türk bilim insanlarının yayımlarından öğrenmesi gayesi, Atatürk'ün direktifi doğrultusunda Türk Ocaklarının 1930 yılında gerçekleştirilen 6. kurultayında 16 kişilik Türk Tarihi Tedkik Heyeti'nin tesis edilmesini sağlamıştır.²⁸ Daha sonra Türk Tarih Kurumu adıyla güncellenen kurum, *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve dört ciltlik lise tarih kitaplarıyla yayın çalışmalarına başlamıştır. Kurumun yol haritası ise 1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle hazırlanan taslak proje ile belirlenmiştir. TTK'nın çalışmaları zaman ve mekân açısından genişletilerek tüm devlet kurumları ve halkın

27 *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, C 3, Toplantı: 1, 27. Birleşim (30.12.1946), s. 823.

28 Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973, s. 4-6. İğdemir çalışmasında dil devriminden sonra kuruma Atatürk tarafından 1935'te teşkilata Türk Tarih Kurumu adı verildiğini ifade etmektedir. Ancak kurumun resmi sitesindeki tarihçe metninde, 1931'de, Türk Ocaklarının 7. Kurultayında kapatılmasına karar verilmesiyle teşekkülün Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adıyla güncellendiği, 1935'te adı Türk Tarihi Araştırma Kurumu olan yapının en son Türk Tarih Kurumu şeklinde anıldığı belirtilmektedir. Bk. Türk Tarih Kurumu tarihçe: <https://www.ttk.gov.tr/tarihce/> [Erişim tarihi: 6.12.2023].

katılımıyla başlatılacaktı. “Canlı bir tarih seferberliğini” işaret eden 19 maddelik projede²⁹ koruma alanına dönük “her türlü tarihi vesika, malzeme ve abideleri bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek”³⁰ ifadeleri yer almaktaydı.

Atatürk’ün direktifi ile bu amaç doğrultusunda yapılacak işlemler ve tespit edilen sorumlular da proje metninde belirtilmiştir. Buna göre, Halil Edhem başkanlığındaki heyet “Hazine-i Evrak” olarak bilinen arşivin derlenmesinden mesul olacak ve tasnif edilecek kıymetli vesikalar neşredilecekti. Hamit Zübeyir Koşay başkanlığında bir ekip, tarihî eserlerin korunmasında alınacak tedbirler için proje hazırlayacak ve uygulamayı takip edecekti. Şemsettin Günaltay, Halkevleri başta olmak üzere parti organları ve matbuat vasıtasıyla yapılacak yayınlarla tarihî eserlerin Türk halkı tarafından muhafaza edilmeleri için propaganda faaliyetini yürütecekti. Şemsettin Günaltay, Fuat Köprülü ve Mükrimin Halil Beyler Türk tarihine kaynaklık edecek eski kitap ve nadir eserlerin tercüme neşriyatını takip edecekti. Halil Edhem, İhsan, Reşit Saffet ve Hamit Zübeyir Beyler yurt içi ve dışındaki müze ile kütüphanelerde bulunan eser ve tabloların kopyalarından koleksiyonlar oluşturacaktı. Kültür Bakanlığı, yeni nesillerin Türk mimarisinin yeniden canlanmasını sağlayacak estetik terbiyeyi kazanmaları maksadıyla Türk abidelerinin fotoğraflarını düşük maliyetle bastırarak yaygınlaştıracaktı. Afet Hanım ve Halil Edhem Bey başkanlığında Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir ve Edirne gibi kentler, farklı medeniyetlerin eserlerinin sunulduğu “Eski eserler ve abideler merkezi” haline getirilecekti. Müzeler Umum Müdürlüğü riyasetinde Şevket Aziz Kansu’nun da bulunduğu ekip, yabancı hafirlerle arkeolojik ve antropolojik araştırmaları yürütecek, Afet Hanım’ın hazırlayacağı programla yurt içi ve yurt dışında hafriyat çalışmaları yapılacaktı. Cumhuriyet Halk Partisi ve hükümet ilgili bakanlıklarıyla projeye destek verecekti.³¹

Kurumun koruma hususundaki ilk girişimlerinin başında 1935 yılında yayınladığı beyanname gelmektedir. Ülke genelinde 124 basın organına iletilen “Tarihi Eserler – Türk Tarih Kurumu Yurttaştan neler diliyor?” başlıklı, halkta koruma bilincinin oluşmasını hedefleyen beyanname, kültürel mirasın ulusun müşterek varlığı ve taşıdığı belgesel değer üzerinde durularak vatandaşlara bu konuda takip edecekleri usuller belirtilmiştir.³²

Kamuoyunda ilgili beyanname ile adını duyuran TTK, 1937 yılında hafriyat programının planlanması amacıyla komisyon oluşturarak bir taslak hazırlamıştır. Türklerin Anadolu’daki yerleşikliği meselesinin çözülmesinde yapılacakların ana başlıklarla belirlendiği planda tespit edilen beş öncü ekipten dördü arkeolojik hafriyatı yürütecek beşinci ekip de koruma bağlamında mimari hafriyat yaparak Türk mimari belgelerini araştıracaktı. Restorasyon, güçlendirme, rölöve gibi hedefleri gerçekleştirecek ekip Sivas’tan başlanacak rölöve mesaisi ile Türk-İslam epigrafisine odaklanacaktı.³³

29 Türk Tarihi Araştırma Kurumu Programının Avan Projesinin tam metni için bk. Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden*, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 210-217.

30 *Age.*, s. 212.

31 *Age.*, s. 212-214.

32 Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi, Türk Tarih Kurumu Koleksiyonu (TTK), 02 / 28.

33 Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, Aziz Ogan Arşivi, OGN.IST.01.031.02.

TTK, 1940 yılında Türk kültürünün belgeleri kabul edilen kültürel mirasın yok olmasının önüne geçilmesi amacıyla Maarif Vekâleti ve Vakıflar İdaresi sorumluluğundaki abidelerden bütçe kısıtı dolayısıyla bekleyenleri bir program dâhilinde tamir etmeyi gündemine aldığı resmî yayın organı *Belleten*'de duyurmuştur.³⁴ Bu kapsamda TTK'nın 24 Haziran 1940 tarihli Yüksek Divan Heyeti toplantısında üyelerden bazıları Anadolu'daki harap eski eserlerden örnekler vererek tamirlerinin kurum tarafından yapılmasını talep etmiştir. Kurum azası ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Koşay, Maarif Vekâletinin korumaya ayırdığı bütçenin yetersizliğinden bahsederek TTK'nın mütevazı bir maddi destekle bekçi istihdamına katkı sunarak muhtemel tahribatların önüne geçilebileceğini, kurum tarafından tespit edilen birkaç eserin tamir edilmesinin olumlu bir etki yaratabileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine TTK idare heyeti, Koşay'ın konu hakkında bir rapor hazırlamasından sonra ayrı bir toplantıda gündeme alınmasına karar vermiştir. Hazırladığı raporda, arkeolog mimar sayısının yetersizliği, restorasyonlarda ihtiyaç duyulan malzemelerin eski kalitede yapılamaması, mali sene başının haziran ayı olması dolayısıyla inşaat mevsiminin kaçırılması, eserlerin farklı kurumların sorumluluğunda bulunması, tescil işleminin tamamlanması için uzun zamana ihtiyaç duyulması, imar hareketini yanlış anlayan bazı yerel yöneticilerin düz cadde açmak uğruna eski eserleri gözden çıkarıp yıkmaları ve Türkiye'nin sahip olduğu eski eser sayısının diğer ülkelerle kıyaslanamayacak kadar fazla olması nedeniyle tamirler için milyonlarca liraya ihtiyaç duyulması gibi sorunlara değinen Koşay, TTK'nın koruma politikalarına sunabileceği katkılar için şu önerileri getirmiştir:

- a) İslami dönem kitabelerinin derlenerek neşredilmesi: Bu konuda TTK üyelerinden İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın çalışmalarının rehberlik edebileceğini belirten Koşay, derleme sürecinde istifade edilmek üzere bazı isimleri tavsiye etmiştir.
- b) TTK bütçesinden karşılanmak üzere bir ya da iki Türk eserinin tam restorasyonun yapılması: Koşay raporunda bilimsel restorasyon için bazı uzmanların da üzerinde durduğu Sivas Gök Medrese ile Sultanhanı'nı önermiştir. Esaslı tamirden önce yapıların rölövelerinin hazırlanması da gerektiğinden konu hakkında Mimar Ali Saim Ülgen'le iletişim kuran Koşay, mimarın çalışmaya hazır olduğunu raporunda bildirmiştir.
- c) TTK'nın uygun görmesi halinde, tamirler için ayıracağı bütçeyi birkaç parçaya bölerek daha fazla eserin kurtarılması: Bu kapsamda, Erzurum Üç Kümbetler, Karaman'da Karamanoğlu Türbesi'ndeki alçı lahitler, Divriği Ulucami yanındaki medrese, Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi, Alanya Selçuk Tersanesi öneriler arasındadır. Koşay, Osman Hamdi Bey tarafından keşfi yapılan Nemrut Dağı tümülüsündeki Kommagene dönemi heykellerini de Türk dönemi dışında tamir için tercih edilebilecek alternatif şeklinde kuruma sunmuştur.
- d) Bekçi istihdamı: Koşay, Maarif Vekâleti'nin istihdam ettiği 88 bekçiye ilave olarak TTK'nın da Karaman, Silifke ve Alanya Tersanesine kültürel mirasın korunması amacıyla 3 bekçinin istihdamının bütçesini karşılayabileceğini belirtmiştir.³⁵

34 “Haberler: Türk Tarih Kurumunun Çalışmaları”, *Belleten*, IV / 14-15, (1940), s. 295-296.

35 TTK Arşivi, TTK, 02 / 05.

Koşay, TTK tarafından alınacak kararın Maarif Vekâletine iletmesini ve tamir için tespit edilen noktalara Mimar Ali Saim Ülgen'in gönderilmesini talep ederek raporunu tamamlamıştır. Kurum arşivindeki belgede, 20 Aralık 1940'taki toplantıda tüm üyelerin hazır bulunmadığı için kararın başka bir toplantıya bırakılması notu bulunuyorsa da sonraki gelişmeler Koşay'ın önerilerinin dikkate alındığını göstermektedir. Nitekim TTK, Hatay'ın anavatana katılmasından sonra, bölgedeki eski eserleri tanımak amacıyla uzman fotoğrafçısını şehre göndererek kültürel mirasın fotoğraflanmasını sağlamıştır.³⁶

Kitabeleri, Türk tarihinin ana kaynaklarından kabul eden kurum, Türkiye toprakları dâhilinde ve haricindeki bu mühim varlıkların tespit, tasnif ve yayınları için 1940'lı yılların başından itibaren sistemli bir girişim başlatmıştır. 1941 yılında kurumun resmî yayın organı *Belleten*'de yayımlanan habere göre, Türkiye topraklarında Türk-İslam varlığının başlangıcından Osmanlı İmparatorluğu'nun nihayete erdiği 9 asırlık zaman dilimi mercek altına alınarak 1940 yılında kurum bünyesinde "Türk-İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti" adıyla bir heyetin teşkil ettiği duyurulmuştur. Mükrimin Halil Yınanç başkanlığındaki heyet "ecdat yadigârı" ifadesiyle tanımlanan kitabelerin derlenmesinde tespit, tescil, tasnif ve neşriyat çalışmaları yapacaktı.³⁷ 1942 yılında derleme heyeti Ankara ve İstanbul'da oluşturduğu iki birimle çalışmalarına başlamıştır. İstanbul'da 40 civarında uzman, yanında 134 mektep öğrencisinin de gönüllü şekilde vazife aldığı projede 1944-1948 yıllarında bina ve mezarlardan derlenen kitabelerin toplam sayısı 18.091'e ulaşmış ayrıca, 645 parça plan, rölöve ve kroki hazırlanmıştır. Çalışma boyunca 136 vakfiyenin suretleri çıkarılırken binlerce fotoğraf çekilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün de üzerinde durduğu Mimar Sinan yapıları ile ilgili TTK tarafından yaklaşık 10 yıldır çalışmalar yapılmaktaydı. Bu kapsamda Mimar Ali Saim Ülgen tarafından Mimar Sinan yapılarına ait plan ve rölöveleri hazırlama projesinde toplam 251 esere ait plan ve rölöve hazırlanmıştır.³⁸

İstanbul'daki Koruma Faaliyetleri ve Eski Eserleri Koruma Encümeni ile İlişkiler

Büyük kısmı kurum arşivindeki verilere dayanan koruma uygulamalarında TTK'nın bilimsel otorite şeklinde kabul edildiği, kurumlar arası sorunlarda bir başvuru mercii olduğu, korumada uzak görüşlü bir sistemi yerleştirmek için çaba sarf ettiği açıkça görülmektedir. TTK'nın bu konuda en fazla iletişimde olduğu kurum ise kuşkusuz Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki İstanbul Müzeler Müdürlüğü ve Eski Eserleri Koruma Encümeni'dir.

Bu kapsamda kurumun attığı ilk adımlardan biri 1935 yılının ağustos ayında gerçekleşmiştir. Kurum başkanı imzası ile İstanbul Müzeleri Genel Direktörlüğü'ne gönderilen yazıda, Topkapı Sarayı'nda Mimar Sinan yapısı mutfak bacalarının harap vaziyetinden bahsedilerek yıkılmak

36 "Haberler: Türk Tarih Kurumunun Çalışmaları", *Belleten*, IV / 14-15, (1940), s. 295-296.

37 "Haberler: Türk-İslam Devri Kitabeleri derleme Heyeti", *Belleten*, V / 17-18, (1941), s. 178-179.

38 "Haberler: Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu'nun 1949 ve 1950 Toplantıları", *Belleten*, XIV / 54, (1950), s. 300, 315; Uluğ İğdemir, "Türk Tarih Kurumu'nun Son 5 Yıllık (1944-1948) Çalışmaları Hakkında Rapor", *IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1952, s. 17.

üzere olan bacalar ile sarayın çini seksiyonunun bulunduğu binanın kubbelerinden büyük bir kurşun parçasının kopup demiryoluna düşme tehlikesi yarattığı müze idaresine bildirilerek tamir edilmesi istenmiştir. Kuruma eylül ayında yanıt veren Müze Direktörü Tahsin Öz, saray mutfaklarının onarımlarının devam ettiğini, çini seksiyonu binası kubbesinden kopan kurşunun yerine hemen yenisinin yerleştirildiğini ancak kopan kurşunun bulunduğu elverişsiz mevki nedeniyle kaldırmadığını bildirmiştir.³⁹

Türbelerin kapatılmasından sonra Vakıflar idaresindeki türbelerin kendi haline bırakılması, birçok tarihî şahsiyete ait türbenin yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. 1935 yılında TTK üyesi Süheyl Ünver'in İstanbul Müzeler Umum Müdürü Halil Edhem Bey'i bilgilendirmesi vesilesiyle İstanbul'daki Cerrah Osman Ağa Türbesi'nin makus durumunun önüne geçilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Fatih semti Sarıgül Caddesi'ndeki Mimar Sinan eserlerinden Osman Ağa'nın tarihî kıymeti haiz türbesi, yakındaki spor sahasında bulunan gençlerin ve mahalledeki çocukların kuvvetlerini denedikleri tahrip malzemesine dönüşmüş, türbe kitabelerindeki harfler nişan alınarak atılan taşlarla tüm tezyinat hurdahaş edilmişti. Halil Bey durumu Fatih Kaymakamlığına iletmişse de olumlu bir gelişme yaşanmadığından, azası bulunduğu TTK'dan destek istemiştir. TTK, ince işçiliğe sahip türbenin mermer lahdinin kırılarak kitabenin parçalandığı türbenin esaslı onarımı yapıncaya kadar kapı ve pencerelerin tahta perdelerle kapatılıp tahribin önüne geçilmesine dair talebini İstanbul Valiliğine iletmiş, 7 Ekim 1935 tarihinde kuruma gönderilen valilik yazısında türbenin kapı ve pencerelerinin taşla ördürülerek korunmasının temin edildiği bildirilmiştir.⁴⁰

TTK, kültürel mirasın korunmasında en fazla İstanbul bürokratlarıyla yazılı diyalog kurmuştur. 1937 yılında, Silivri'de bulunup Balkan savaşlarında Bulgarlar eliyle tahrip edildiği iddia edilen Piri Mehmet Paşa Cami ve mezarının "harabiyeti yüz kızartan" durumunun düzeltilmesine dönüktür. Silivri Belediye Başkanı imzasıyla hazırlanan dilekçeye göre, bu vakıf eserin hayatta kalması amacıyla tesis edilen gelir kaynaklarına rağmen mütevelliler eliyle eserin bazı yerleri başka şahıslara satılmış; neredeyse kimsesiz kalan caminin imam ve müezzin aylıkları dahi kasabadaki hayırseverlerle karşılanmaya başlamıştır. 1936 senesinde Vakıflar İdaresinin kubbe kurşunlarını yenilemek için 5000 lira masraf yaptığı caminin iç kısmı ise az miktarda yıpranmış mefruşat ile örtülmüştür. Cami görevlilerinin tahsisatının ilgili kanun gereği Vakıflar İdaresince karşılanması amacıyla muhtarlar genel müdürlüğe bir yazı göndermiş, belediye ise yapının tamirini istemiş fakat talep yerine getirilmemiştir. TTK Başkanı tarafından konu İstanbul Valiliğine bildirilerek "ataların paha biçilmez birer mirası olan bu gibi eserlerin" kıymetinin takdir edilip korunması hakkında Kaymakamlığa gerekli emrin verilmesi ifade edilmiştir. Silivri Kaymakamının 13 Ağustos 1937 tarihli yanıtı Piri Mehmet Paşa Cami ve mezarının tahrip edilmesine hiç kimsenin cesaret gösteremeyeceği yönünde olup bundan sonrası için temizlik ve muhafazaya gayret edileceği şeklindedir.⁴¹

39 TTK Arşivi, TTK, 02 / 34.

40 TTK Arşivi, TTK, 02 / 32.

41 TTK Arşivi, TTK, 02 / 26.

Türk Tarih Kurumu, İstanbul'daki kültürel mirasın korunmasında Eski Eserleri Koruma Encümeni ile de iş birliği yapmıştır. Encümen üyelerinin bir kısmının TTK azası olması yanında müzeler teşkilatı dolayısıyla TTK'nın hafriyat ve derleme çalışmalarında ilk aşamada ulaştığı teşkilat konumundaki Encümen, kendi çabası ile yetersiz kaldığı durumlarda TTK desteğini yanına almak istemiştir.⁴² 1938 yılında Eski Eserleri Koruma Encümeni tarafından, İstanbul'daki Mimar Sinan yapıtlarından Haseki Külliyesi'nin maruz kaldığı durum Valiliğe bildirilerek metruk haldeki külliye 1936 ve 1937 yıllarında alınan fotoğrafların incelendiği, yapıya gayet bilinçli ve organize şekilde zarar verildiğinin anlaşıldığı dile getirilmiştir. Başvekâletin 25 Ocak 1938 tarihinde Dâhiliye ve Maarif vekâletlerine gönderdiği yazıyla Vakıflarca başlanan Haseki Camii ve imaret tamirinin⁴³ külliye'nin diğer binalarının sorumluluğunu taşıyan Müzeler İdaresi ve Valilik tarafından da eşzamanlı yürütülerek tüm tamiratın paralel ilerlemesi istenmiştir. Külliye aksamından cami ve imaretin Vakıflar İdaresi, medrese, mektep ve darüşşifanın İstanbul Vilayet ve Belediyesi, yapının karşısındaki Bayram Paşa türbe ve sebiline ise Müzeler İdaresi sorumluluğunda olan yapılar bütünü'nün onarımı için, Başvekâlet emri ile Dâhiliye Vekâleti, Maarif Vekâleti ve Vakıflar Umum Müdürlüğü yetkililerinden bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun 7 Mart 1938'de yerinde yaptığı incelemede yapıya verilen hasarın boyutları daha net anlaşılmıştır. Buna göre, külliye'nin mektep ve medreseleri en çok hasar gören kısımlar olup mektep üzerindeki kurşunlar tamamen çalındığı için yapının ahşap aksanı meydana çıkmıştır. Medrese odalarına geçen hırsızlar, oda ve kapıların mermer sövelerindeki kenet kurşunlarına bile göz dikmişlerdir. Bütün sövelerin parçalandığı bu vandalizm yanında kurşun hırsızlığının yapı direklerindeki bronz bilezikler içindeki kurşunlara ulaşılması maksadıyla mermer sütunların tahribine kadar vardığı belirtilmiştir. Komisyon üyeleri, öngördükleri toplam 60.300 liralık tamir bütçesine dair ayrıntılı raporu Başvekâlete sunmuştur.⁴⁴

Haseki Külliyesi ile Mimar Kasım eseri Bayram Paşa türbe ve medresesinin bu tecavülden korunması maksadıyla Vakıflar ve Belediyenin ilgili yapılara bekçi yerleştirmesini öneren Encümen; Bayram Paşa türbesinin öteden beri bekçi vasıtasıyla korunduğunu belirtmiş, artan kurşun hırsızlığının önüne geçilmesi için de kurşun piyasasının kayıt altına alınmasını önermiştir. Aynı günlerde Haseki Külliyesi'ne giden Süheyl Ünver'in de cami hademesinden aldığı hırsızlık malumatlarını TTK'ya iletmesi üzerine, kurum durumu vilayet nezdine taşıyarak eserin tahribinin engellenmesi için harekete geçmiştir. Vilayet tarafından esere bir zabıta atandığından haberdar olan Encümen ise bunun koruma için yeterli olmayacağını, eserin mevcut haliyle bırakılmasının yıkımı öne çekeceğini TTK'ya bildirmiştir. Bunun üzerine TTK, 16 Haziran 1938 tarihinde hazırladığı yazı ile Vakıflardan imkânlar dâhilinde eserin tamirini talep etmiştir.⁴⁵

42 Encümen Başkanı Aziz Ogan imzasıyla 17.11.1942'de tarihi aydınlatan vesikalar olması hasebiyle kültürel mirasın TTK'nın da çalışmalarını ilgilendirdiğinden hareketle farklı sebeplerle yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan binaların kurtarılması için TTK adına tamir programı başlatılması arzusuyla kurum bütçesinden Encümen hesabına 5000 lira tahsisat ayrılması talep edilmiştir (TTK Arşivi, TTK, 02 / 03).

43 Yazıda Vakıflar İdaresi'nin cami ve imaretin tamirine başladığı bilgisi verilse de Vakıflar'ın TTK'ya yazdığı 21 Haziran 1938 tarihli yazıda tamirlere yakında başlanacağı ifade edilmiştir (TTK Arşivi, TTK, 02 / 21).

44 TTK Arşivi, TTK, 02 / 21.

45 TTK Arşivi, TTK, 02 / 22; 02 / 21.

Vakıfların TTK'ya verdiği yanıt ise, külliye binalarının farklı kurumların sorumluluğunda olması dolayısıyla tahribatın önüne geçilmesi için tüm kurumların iş birliği yapması notuyla kurum idaresindeki Haseki Camii ve imaretinin tamirine yakında başlanacağı şeklindedir.⁴⁶

Eski Eserleri Koruma Encümeni Reisi Aziz Ogan'ın İstanbul Müzeleri Genel Direktörü imzasıyla hazırlayıp 17 Ekim 1938'de kuruma ilettiği raporda TTK vesilesiyle kültürel mirasın korunmasında gündeme aldığı bir diğer yapı grubu ise sivil mimari eserlerdir. "Kudretli medeniyetin yar u ağyara karşı birer mücessem şahidi olarak müdafaa edilmek üzere muhafazalarının ehemmiyetle dikkat nazarına alınması" gerektiği şeklinde ifade edilen eski yapılar arasındaki sivil mimari eserlerden İstanbul'dakiler iki elin parmakları kadardır. Bunlar; Siyavuşpaşa Köşkü, Davutpaşa Köşkü, Yeni Cami Mahfil Köşkü, Amcazade Hüseyin Paşa Yalısından bir salon, Emirgan Köşkü, At Meydanı Sarayı, Sadabad ve Çağlayan binaları, Aynalıkavak Köşkü ve Üsküdar'da Efgani Tekkesi ile son yüzyıla ait birkaç yalıdan ibarettir. Encümen tarafından tescil edilerek kaydedilen bu eserlerin her biri hakkında kısa bilgiler verilerek ilk koruma adımı şeklinde yapılabilecekler önerilmiştir. Gün geçtikte bir parçası daha yıkılan, farklı amaçlar için kullanılan bu yapıların korunmasında Encümen'in gücü bulunmadığından eserlerin TTK'nın yardımına muhtaç olduğunun ifade edildiği raporda yapıların yakından incelenmesi için bir gezi de teklif edilmiştir.⁴⁷

İstanbul'da Marmara sahillerindeki deniz surlarına tesadüf eden alanda spor tesisi imarına dair bir girişimde bulunan Belediye; Etyemez ve Narlıkapı arasında planlanan deniz hamamı, yüzme havuzu, rıhtım ve deniz kulübü gibi tesislerin Bizans surlarının bir kısmının yıkımını gerektirmesi üzerine 23 Eylül 1938'de TTK'dan surların tarihî değeri hakkında bilgi istemiştir.⁴⁸ Kurum ise, bu konuda detaylı bilgiye sahip Aziz Ogan'dan gerekli malumatı temin etmiştir. Buna göre, 1936 yılında Encümen mevcut surların tespiti için bir çalışma yapmış; bu esnada Kültür Bakanlığının surları kapsayan kanun layihası hazırlanması yönündeki talebi doğrultusunda bir layiha taslağı⁴⁹ hazırlanarak görüşü alınmak üzere Belediyeye gönderilmiş ancak 1938 yılına değin bu konuda Encümene bir geribildirim yapılmamıştır. Ogan raporunda, Narlıkapı-Samatya arasındaki surlardan Karanlık Yalı surlarının kıymeti haiz olmadığını, Narlıkapı'dan Samatya istikametindeki sur parçası ve üzerinde mermer kitabe olan burç ile devamındaki kulenin korunması gereken eserlerden olduğunu belirtmiştir. TTK ise Belediyeye durumun Bakanlığa intikal ettiği bilgisini vererek sürecin bakanlıkla çözülmesinin uygun olacağını bildirmiştir.⁵⁰ 9 Eylül 1940'ta Encümen, yerinde tetkik yaparak buradaki bir sur parçasının tehlikeli durumda bulunduğu ve Belediyeden bu parçanın yıkılmak suretiyle tehlikenin giderilmesini talep etmiştir.⁵¹

46 TTK Arşivi, TTK, 02 / 21.

47 TTK Arşivi, TTK, 02 / 15.

48 TTK Arşivi, TTK, 02 / 18.

49 İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni tarafından hazırlanan İstanbul Surları Hakkında Kanun Layihası; 9 maddeden mürekkep olup İstanbul, Boğaziçi ve Galata surlarının durumunu ele almaktaydı. TTK Arşivi, TTK, 02 / 18.

50 TTK Arşivi, TTK, 02 / 18.

51 *Eski Eserleri Koruma Encümeni 1940-1941 Yılı Mesai Raporu*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları, İstanbul 1943, s. 13.

Dönemin uluslararası siyasi gelişmelerinin Türkiye'nin askerî savunmayı teyakuzda tutmasını gerektirdiğinden bazı kültürel mirasın askerî birliklerce kullanılması zaman zaman gündeme getirilmekteydi. İstanbul surları dışındaki Davutpaşa Kışlası'nda 17. yüzyıldan kalma bir sivil mimari yapısı olan I. Ahmet Köşkü adıyla bilinen Davutpaşa Hünkâr Kasrı da TTK'nın koruma gündemine giren kültürel miras arasındadır. Abideleri Koruma Heyeti üyesi Mimar Sedat Çetintaş'ın yapıya gerçekleştirdiği ziyaret sonrası⁵² bir rapor hazırlayarak binanın rölöve, plan ve görsellerinden oluşan albümü Kültür Bakanlığı yanında TTK'ya da iletmesi yapının ilgili kurumlarca da ele alınmasını sağlamıştır. Çetintaş, 13 Eylül 1938 tarihli mektubunda, Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından yapılan Davutpaşa Kasrı'nın kışlanın topçu alayının cephane deposu şeklinde kullanılmasının zaten harap halde bulunan eserin tamamen yıkılma riskiyle karşı karşıya bırakıldığını dile getirmiştir. Yapının otantik kimliğine hanel getiren müdahalelere de dikkat çeken Çetintaş, öncelikle cephanelerin tahliye edilerek Kültür Bakanlığının özel bir mimari heyeti ile yapıya sonradan eklenen tüm unsurların dikkatli şekilde ayrılmasını en son ise restorasyon projesinin hazırlanmasını önermiştir. Mektubu değerlendiren TTK, Kültür Bakanlığı'na iletilen 26 Eylül 1938 tarihli yazıyla yapının tamir programındaki eserler arasına alınmasını istemiştir.⁵³ Yapının kapsamlı restorasyonu 1950'den sonra mümkün olabilmişse de kasrın kötü durumdan kurtarılması maksadıyla bazı çalışmaların yapıldığı belirtilmelidir. Çetintaş, 10 Mart 1938 tarihinde TTK Başkanlığına bir mektup daha göndererek yapının asıl kimliğinin meydana çıkarılması için ilk aşamada 100 liralık bütçeyle yapılacak 8 maddelik iş planını sıralamıştır. Söz konusu işlemleri TTK adına üstlenmek istediğini belirten Çetintaş, daktilo ettiği mektubuna el yazısıyla binanın İstanbul Komutanlığı tarafından tahliye edildiği notunu da ilave etmiştir. TTK, Maarif Vekâletine bir yazı hazırlayarak ihtiyaç duyulan bütçenin vekâletçe de uygun bulunması halinde ödenerek binanın temizlenip kurtarılmasını talep etmiştir. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ise kuruma verdiği yanıtta binanın Sedat Çetintaş tarafından temizlenmesinin uygun bulunduğunu ancak ödenek yokluğundan işin haziran ayından sonra başlatılabileceğini ifade etmiştir.⁵⁴ Çalışmalara ancak 1942 yılında başlayabilen Çetintaş 25 günün sonunda sarayın ön kısmını açmayı başarabilse de Koruma Encümeninin yapıya gerçekleştirdiği ziyarette söz konusu işleme dair eleştirileri basına yansıyan gelişmeler arasındadır.⁵⁵

Anadolu'daki Eserlerin Korunmasına Yönelik Faaliyetler

TTK'nın Anadolu'nun farklı noktalarındaki kültürel mirasın korunmasında da önemli gayret sarf ettiğini belirtmek gerekir ki bunların başında Başbakanlık nezdinde gündeme

52 Sedat Çetintaş, Cumhuriyet gazetesindeki yazısında kışla komutanının davetine binaen yapıyı incelediğini, binanın hususiyetlerini kışla komutanına iletmesinden sonra kolordu komutanının yapının incelemeler için boşaltılmasını emrettiğini belirtmektedir. Bk. Sedat Çetintaş, "Sivil Mimariden Kıymetli Bir Eser: Davutpaşa Kışlasında Sultan Ahmed Kasrı", *Cumhuriyet*, 27. 9.1938.

53 TTK Arşivi, TTK, 02 / 20.

54 TTK Arşivi, TTK, 02 / 14.

55 Eleştiri yönelten kurumun Turing olduğu belirtilerek kurumun süreli yayını T.T.O.K. *Belleteni'*nde yer alan habere göre, Encümen ilgili yapıya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında yapıdaki müdahalenin harabiyeti artıran bir sonuç doğurduğu esaslı tamire girişilmezse yapıda bazı yıkımların olabileceğini belirtilmiştir. Bk. Reşat Ekrem Koçu, "Davutpaşa Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, C VIII, Koçu Yayınları, İstanbul 1966, s. 4312-4313.

getirilen Gebze'deki Mimar Sinan yapısı olan Çoban Mustafa Paşa Camii gelmektedir. Askeriye tarafından konaklama, ahır ve mühimmat deposu şeklinde tasarruf edilen binada vuku bulacak bir tehlikenin telafisinin mümkün olamayacağı endişesiyle Kocaeli Valisi'nden yapılabilecekler hakkında bir çalışma isteyen TTK Asbaşkanı Afet İnan'a 4 Ekim 1935 tarihinde Vali Hamit Oskay imzasıyla ayrıntılı bir mektup gönderilmiştir.⁵⁶ Yapının üstün mimari ve sanatsal vasıflarının belirtilerek kullanım detaylarına ait bilgilerin yer aldığı mektuba göre; askerî kıta yapıyı çok temiz kullanmış ve korumuşsa da yapının bazı kısımları işgal öncesinde harap vaziyettedir. Afet İnan'ın yapının ahır olarak kullanılması hakkında araştırma yapılması isteğine de yanıt veren Vali; caminin kervansaray kısmında ve orijinal halinde ahır olarak kullanılan yerin askeriye hayvanlarına ayrıldığını belirtmiştir. Askeriye, inşa edilmekte olan mühimmat deposunun bitmesine müteakip yapının bir buçuk ay içerisinde boşaltılacağı sözünü vermiş, ahır olarak kullanılan yerin de asıl inşada bu amaçla yapılmış olmasına rağmen boşaltılması talebinin üst askerî makamlara arz edildiği valiye bildirilmiştir. Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 1700 liralık keşif bedeli hazırlamasına rağmen tamir emri verilmediğinden tahsisat ayrılmadığının da dile getirildiği mektup üzerine, TTK Asbaşkanı Afet İnan, Başvekâlete sunulan bir yazı ile yapının boşaltılmasını ve tamir edilmesini talep etmiştir. Başvekâlet ise, 14 Ekim 1935 tarihinde Millî Müdafaa Vekâletine yapının boşaltılmasını ve Vakıflar Umum Müdürlüğüne ise tamirin yapılmasını emretmiştir.⁵⁷

TTK'nın tüm ülke çapında yürüttüğü kitabe derleme çalışmaları esnasında kurum adına Mahmut Akok tarafından Kastamonu'nun Kasaba köyünde 1366 yılında Candaroğulları Beyliği döneminde inşa edilen ve yıkılmak üzere olan Mahmutbey Camii'nin plan ve rölövesi alınarak tezyinat detaylarının sulu boya kopyaları yapılmıştı. Caminin ivedi şekilde tamir edilmesi için Kastamonu Müzesi Müdürlüğünden 6925 liraya ihtiyaç duyulduğunun bildirilmesine kayıtsız kalmayan TTK, eserin kurtarılması amacıyla 21 Ağustos 1944 tarihli ve 1817 sayılı kararla kurum bütçesinden Abideleri Koruma Heyeti'ne tamir tutarının yarısı olan 3462 liralık ödenek ayırmıştır.⁵⁸

Türk Tarih Kurumu'nun fahri azalarından olan Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik'in, TTK arşivinde yer alan bazı belgelerde kurumla iş birliği halinde koruma çalışmalarında öncül rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Bölgedeki kültürel miras üzerinde incelemeler yapan Dirik, yetki sınırları dâhilinde yapabileceği düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Türk halıcılığı konusundaki birikimi vesilesiyle Selimiye Camii'ne Ayasofya'dan getirilen eski halıların bakımsızlığını gören Dirik; en az 100 parçalık İsfahan, Tebriz, Uşak, İzmir ve Horasan halılarının dünya müzelerine konulmak üzere çalınma riskini de belirterek halıların tamiri gibi konularda sistemli adımların TTK ile atılacağını kuruma bildirerek destek istemiştir.⁵⁹

56 TTK Arşivi, TTK, 02 / 31.

57 BCA, Fon kodu: 30-10-0-0 / Yer no: 213-446-5; TTK Arşivi, TTK, 02 / 31.

58 Belirlenen bütçenin yetmediği onarımda TTK, ihtiyaç duyulan 251 lira 68 kuruşluk ek başışı yapmayı da kabul etmiştir. TTK Arşivi, TTK, 02 / 02.

59 TTK Arşivi, TTK, 02 / 29.

General Kazım Dirik, 31 Ağustos 1938 tarihinde TTK Başkanlığına, Vakıflar Umum Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığına gönderdiği iletisinde Çanakkale'ye yaptığı ziyarette Gelibolu'nun karşısındaki Çardak köyündeki kültürel miras hakkında malumat vermiştir. Gazi Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi esnasında hazırlıklarını yaptığı I. Murat Kervansarayı, Yakubbey Kabri ve Camii'ni inceleyen Dirik, yapıların az bir masrafla ayakta tutulabileceğini, Osmanlı beylerinin bu ilk abideleri hakkında Umumi Müfettişliğin uzman personelini görevlendirerek bir rapor hazırlattığını belirtmiştir. Dirik, Osmanlı'nın ilk dönem eserlerini temsil eden karakteri dolayısıyla önemi belirtilen yapılar hakkında hazırlanan raporda dikkat çekici bir olay da aktarmıştır. Buna göre, ilk Müzeler Müdürü Osman Hamdi Bey, Çardak'a geldiği zaman I. Murat'ın takının⁶⁰ kurulduğu yeri dört taş sütunla tespit etmiş ve buraya küçük bir bina yaptırmıştır. Dirik, o gün itibarıyla yıkık vaziyetteki bina yerinin temizletirilerek tarihî hatırayı yaşatmak amacıyla bir anıt diktirme girişiminde olduklarını da belirtmiştir. Kültürel miras korumanın sürdürülmesinde bilincin ne kadar büyük bir kuvvet teşkil ettiğini gösteren bu durum, TTK tarafından da dikkate alınarak eserin kurtarılmasının “millî tarih için bir kazanç olacağı” ifadeleriyle Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığına yazılı talepte bulunulmuştur.⁶¹

1939 yılında Gelibolu'da bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii yakınındaki etrafı duvarlarla çevrili II. Murat veya III. Mehmet dönemi eseri medrese ve imamlık yapan Dağı Mehmet Efendi adlı şahsiyetin türbesinin “bir hatıra olarak” saklanması için Maarif Vekâleti ve TTK'dan destek isteyen⁶² Umumi Müfettiş Kazım Dirik, 29 Kasım 1938 tarihinde, Başvekâlet, Maliye, Maarif Vekâletleri ile TTK'ya bu kez Edirne'nin abidelerinden Büyük Rüstem Paşa Hanı'nın Hazine tarafından 8600 liraya istimlak edilerek “bu şaheserin asırlarca yaşaması için Eski Eserler Kurumuna” devredilmesini içeren bir talepte bulunmuştur. Millî Emlak ve şahısların elinde bulunan Büyük Rüstem Paşa Hanı'nın yanındaki Küçük Rüstem Paşa Hanı'nın iki kardeş tarafından 1200 liraya satın alınarak tamir ettirildiğini belirten Dirik bu “ibret ve kuvvet örneğine” bakılarak Han'ın devlet eliyle kurtarılmasını talep etmiştir.⁶³

Umumi Müfettiş, 1940'ta Kırklareli malmüdürü tarafından kırdırılıp satılmak üzereyken müdahale ederek satışını yasakladığı Demirköy madeni ve eritme ocakları konusunu da TTK'ya iletmiştir. “Tarihin ve İstanbul'u Türk medeniye çerçevesine alan Bizans tarihinde büyük rolü olan Fatih topraklarının ilk dayandığı o devrin fabrikasını mümkün olduğu kadar yeni nesillere de bir andaç kalması” için dökümhanenin bakımının TTK ve eski eser sevenler kurumlarınca ele alması gerektiğini belirten Dirik, demirhaneye ait bir albüm hazırlatmıştır. Bölgenin ziyarete hazır hale gelmesi için maddi desteği ise Edirne Eski Eserleri Sevenler Kurumu karşılamıştır.⁶⁴

60 Farsça kökenli “tak” kelimesi anıt şeklinde yapılan ya da şenliklerde caddelere kurulan kemerleri karşılamaktadır. Bilhassa zaferler için olanların dört ayak üzerine inşa edilmesi dolayısıyla Dirik, “çardak” kelimesinin “çar-tak” ifadesinden geldiğini söyleyenlerin bulunduğunu belirtmiştir. Bk. TTK Arşivi, TTK, 02 / 19; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 2. bs.,Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1979, s. 483.

61 TTK Arşivi, TTK, 02 / 19.

62 TTK Arşivi, TTK, 02 / 08.

63 TTK Arşivi, TTK, 02 / 17.

64 TTK Arşivi, TTK, 02 / 11.

Kazım Dirik imzasıyla 9 Mayıs 1941 tarihinde TTK'ya gönderilen yazıda, Gelibolu'da Mimar Kasım eseri Paşa Hamamı'nın Gelibolu Belediyesi ve komutanlığın himmetiyle ordu mimarlarının nezaretinde ordudaki ustalarca tamir edildiğini belirtmiştir. Bölgenin ihtiyaçları ve yapıları TTK ile paylaşmayı ihmal etmeyen Dirik'in öncülüğünde Edirne'deki koruma çalışmaları *Belleten*'de yayımlanmıştır. Buna göre; şehirdeki 170 odalık Mimar Sinan eseri Rüstem Paşa Hanı, Arasta, Sokullu Hamamı, Ali Paşa Çarşısı, Havsa Sokullu Cami, Ekmekçioğlu Kervansarayı kurtarılmıştır. Ayrıca Babaeski'deki Sinan eserleri cami ve köprü de Vakıflar Müdürlüğü ile Nafia Vekâleti tarafından tamir edilmiştir.⁶⁵

İbrahim Paşa Sarayı'nın Korunmasında TTK'nın Rolü

İstanbul'un imar planını yapan Prost, Sultanahmet Meydanı'nın Cumhuriyet Meydanı olarak büyük bir tören sahasına dönüşmesini, burada açık hava tiyatrosunun, denize nazır bir terasın ve kamusal binaların yapılmasını istemekteydi.⁶⁶ Sultanahmet Meydanı'ndaki umumi hapishanenin yıkılarak yanan Adliye binası yerine bu noktaya yenisinin yapılması şehrin imar planını üstlenen Mimar Henri Prost'un önerileri arasındaydı.⁶⁷ Konuyu basına taşıyan ilk isimlerden Selahattin Güngör, eski hapishanenin yıkımının önlenmesi için kamuoyunun dikkatini çekerken, yıkım hazırlıkları başladığında projeden etkilenen tek yerin eski hapishane olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır.⁶⁸ Prost planına göre, Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa'nın konağının kalıntıları ve Sultanahmet Camii'nin Mimarı Sedefkâr Mehmet Ağa'nın inşa ettiği bölgedeki diğer yapıların yıkılması gerekmekteydi. Hapishane binalarından mahkûmların tahliyesi gerçekleşirken yapıların yıkım ihalesi için de duyuru yapılmıştı.⁶⁹

Umumi Hapishane yerinde bulunan bölgedeki eski eserleri inceleme görevi verilen Mimar Sedat Çetintaş, 27 Nisan 1938 tarihinde Kültür Bakanı'na bir dilekçeyle başvurarak eserlerin tahmininden daha yüksek bir kıymeti haiz olması dolayısıyla bölgenin kapsamlı surette araştırılmasını isteyince Bakan Saffet Arıkan TTK'yı sürece dâhil etmiştir. TTK başkanı, kurum azası Şemsettin Günaltay'a bir mektup göndererek kendisinin başkanlığında İstanbul'daki yapıların tarihî kıymetlerini tespit üzere kurulan komisyondan bir çalışma istemiştir. Komisyon raporunda hapishane binasının 2000 m²'lik üç katlı muazzam bir eser olduğu, yapının önce tabhane, sonra mehterhane olarak kullanıldığı, bilahare ön kısmının tamir edilerek Evrak Hazinesi, arkasının ise hapishanenin bir parçası şeklinde bırakıldığı belirtilmiştir. Yapının müstemilatından olan yakındaki binalardan o gün Defterhane evrak mahzeni ve askerî depo şeklinde tasarruf edilen yerlerin de Mimar Mehmet Ağa'nın eserleri olduğu belirtilen raporda,

65 TTK Arşivi, TTK, 02 / 07; 02 / 06; "Haberler", *Belleten*, V / 17-18, (1941), s. 181-182.

66 Seda Bayındır Uluskan, "Atatürk Döneminde İstanbul'un İmarı ve Henri Prost Planının Basındaki Yankıları (1936-1939)", *Erdem*, 48, (2007), s. 138-139.

67 Henri Prost, "İstanbul Hakkında Notlar", *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995*, drl. Şener Özler, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 117.

68 Salahattin Güngör, "Tarihin Yeni Bir Sesi Daha! Eski Hapishane Binası Yıkılmamalıdır!", *Cumhuriyet*, 28.2.1938.

69 *Cumhuriyet*, 31.5.1938.

mevcut hiçbir binaya dokunulmayıp inşaat için başka arsaların tercih edilmesi önerilmiştir. Farklı amaçlarda kullanılan bu binaların restore edilerek Adliye arşivi şeklinde değerlendirilebileceği önerisinin de yer aldığı rapor Kültür Bakanlığına iletilerek yıkım kararının ertelenmesi istenmiştir.⁷⁰

Adliye Vekâletince yıkımın ihale edildiği esnada hapisane binasının mücavirindeki At Meydanı Sarayı adıyla bilinen İbrahim Paşa Sarayı'nın keşfi, tartışmaları başka bir boyuta taşımıştır.⁷¹ Sedat Çetintaş'ın keşif yaptığı bu binanın incelenmesi için İstanbul Vali ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ başkanlığında, Dâhiliye, Maarif, Adliye Vekâletleri ile Müzeler, TTK, Vakıflar temsilcilerinden oluşan 16 kişilik komisyona Mimar Sedat Çetintaş ile Mimar Prost'un da katılması kararlaştırılmıştır.⁷² 28 Temmuz'da ilk toplantısını yapan komisyona sunum yapan Sedat Çetintaş, toplantıda sarayın ehemmiyetini belgelerle izah ederek tek taşına dahi dokunulmaması gereğini ifade etmiştir.⁷³

2 Ağustos 1938'de komisyonla birlikte alanda yeniden inceleme yapan TTK heyeti, değerlendirme toplantısından sonra nihai kararını vereceğini bildirmiştir.⁷⁴ Aynı gün Sedat Çetintaş, TTK'ya bir plan ve not ileterek At Meydanı'ndaki Türk kültürel mirasının istikbalini Adliye Sarayı inşası değil direkt Prost planının etkilediği iddiasını dile getirerek imar ofisinin hazırladığı Prost imzalı planın incelenmesini istemiştir.⁷⁵ 4 Ağustos 1938'de dönemin Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ başkanlığında yerinde inceleme yapan komisyon üyelerinden Sedat Çetintaş, Mükrimin Halil Yınanç, Efdâlettin Tekiner binanın yıkılmasına kesinlikle karşı çıktıklarını bildirseler de İstanbul Milletvekili Salah Cimcoz ve komisyondaki bazı mimarlar, yapının bir kıymet ifade etmediğini belirtmiştir.⁷⁶

Sedat Çetintaş, taşıdığı hususiyetler itibariyle İbrahim Paşa Sarayı'nın Türk sivil mimarisinin benzersiz bir örneği olduğunu iddia ederek, yapının inşa süreci ve güncel mimari durumu hakkında detayları içeren raporunu Kültür Bakanlığı ve TTK'ya 10 Ağustos 1938'de raporlamıştır. Çetintaş, yapı üzerine sonradan eklenen parazit binaların kaldırılarak adanın olduğu gibi muhafaza edilmesini talep etmiştir.⁷⁷

Aynı günlerde Encümen de raporunu hazırlayarak TTK'ya göndermiştir. Binalarda daha önce tafsilatlı olmamak kaydıyla incelemeler yapıldığı ve fişlerin hazırlandığı bilgilerinin yer aldığı raporda, yapının belgesel değeri üzerinde durularak *Peçevi*, *Solakzade*, *Süleymanname*,

70 TTK Arşivi, TTK, 01 / 08.

71 Orijinali beş avlulu olup günümüze üç avlusuyla ulaşabilen bu sarayın tüm parçalarını, sanatsal, mimari ve tarihi açıdan ele alan kapsamlı çalışma için bk. Nurhan Atasoy, İbrahim Paşa Sarayı, 2. bs., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

72 *Cumhuriyet*, 21.7.1938.

73 *Cumhuriyet*, 29.7.1938.

74 *Cumhuriyet*, 13.8.1938.

75 TTK Arşivi, TTK, 01 / 08. Planda sadece hapisane binasının yerine inşa edileceği ifade edilen adliye sarayının İbrahim Paşa Sarayı'nın kalıntılarını da kapsadığı açıkça görülmektedir.

76 *Cumhuriyet*, 4.8.1938.

77 TTK Arşivi, TTK, 01 / 05.

Selaniki gibi eserlerden alıntılara yer verilmiştir. Encümen Reisi Aziz Ogan, raporun tamamıyla koruma endişesinden kaynaklanarak hazırlandığını, esasında encümenin “bu gibi muazzam bir binanın yıkılıp yıkılmaması hadisesinde oy vermek salahiyetini haiz olmadığını” belirtmeyi de ihmal etmemiştir.⁷⁸

Bu arada görüşlerini raporlamaları istenen mimarlardan Sedat Hakkı Eldem dışındakiler Prost planının yanında olduklarını, planda düzenleme yapılmasına gerek duyulmadığını, Adliye Sarayından sonra Belediye Sarayı da bu mevkide inşa edileceği için sadece eski hapishane binasının değil mücavir tüm yapıların yıkılmasını uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Mimarlar, Adalet Bakanlığından da bir dilekte bulunarak Adalet Sarayının inşa edileceği muhit gereği Ayasofya ve Sultanahmet abidelerinin azametiyle uyumlu olmasını istemişlerdir.⁷⁹ 16 Ağustos 1938 tarihinde son kez toplanan komisyon; 11’e karşı 5 oy ile saray ve diğer binaların yıkımını onayladıklarını bildiren raporu Adliye Vekâletine iletmıştır.⁸⁰

Sedat Çetintaş rapor sonrası kaleme aldığı makalesinde Sedat Hakkı Eldem’i hariç tutarak Cumhuriyet kültür tarihinin mimarlara hükmünü vereceğini ifade ederek mimarları ve komisyondaki üyelerin oylarını açıklamıştır.⁸¹ Komisyonlar ne karar verirlerse versinler, nihai kararı verecek hükümetin sağduyusundan emin olduğunu ifade eden Çetintaş, Topkapı Sarayı’nı yıkmakla eşdeğer tuttuğu bu felakete TTK’nın da kat’i surette karşı çıkmasının hükümet nezdinde önemli bir referans olacağını beyan etmiştir.⁸²

TTK adına komisyonda bulunan Şemsettin Günaltay ise TTK’ya sunduğu raporda, komisyondaki mimarların binanın zahiri özelliklerine bakarak karar verdiklerini, yapının Ayasofya ve Sultanahmet hükmünde olmadığından yıkılmasında sakınca görmeyip binanın şahsiyetini oluşturan tarihini dikkate almayıp “otorite sahiplerinin arzularının tatmin endişesinin ağır bastığını yani istenildiği şekilde fetva verdiklerini” düşünmekteydi. Bir Sultanahmet Camii olmasa da binanın o devrin tekâmülüne ulaşılmasında aşama teşkil ettiğini ifade ederek asıl kıymetinin Türk sivil mimarisinin en eski tek örneği olmasından kaynaklandığını belirten Günaltay’ın, burada yapılacak Cumhuriyet Meydanı’nın yapıları ve temsil ettiği idealden dolayı binaların yıkılmasını savunan mimarlara yanıtı dikkat çekicidir.⁸³ Günaltay, Ayasofya

78 TTK Arşivi, TTK, 01 / 06.

79 *Cumhuriyet*, 14.8.1938. Belediye imar müdürü Ziya Kocasinan, Evkaf mimarı Vasfı Bey, Kemal Altan, Sedat H. Eldem ve Arif Hikmet Bey’in de bulunduğu komisyondan yalnızca Sedat H. Eldem binanın yıkılmasına itiraz etmiş de heyetin kanaatini değiştirememiştir (*Cumhuriyet*, 17.8.1938).

80 Yapılan son toplantıda komisyon üyelerinden TTK Azası Şemsettin Günaltay, Konya Vekili Osman Şevki Uludağ, Müzeler Müdürü Aziz Ogan, Mimar Sedat Çetintaş ve Eski Eserleri Koruma Encümeni temsilcisi Efdalettin Tekiner binanın muhafaza edilmesinden yana; Mektupçu Osman Bey çekimser oy kullanırken diğer komisyon üyeleri İstanbul Vekili Salah Cimcoz, Belediye Mimari Şubesi Müdürü Ziya Kocasinan, Mimar Sedat Hakkı Eldem, Vakıflar Başmimarı Vasfı Egel, Nafia Başmühendisi, Vilayet Maarif Müdürü, Müzeler Mimarı Kemal Altan, yeni adliye sarayının projesini yapan Mimar Asım Kömürcüoğlu, Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, Müddeiumumi Hikmet Onat yıkımdan yana oy kullanmıştır (*Cumhuriyet*, 17.8.1938).

81 Sedat Çetintaş, “İbrahim Paşa Sarayı Niçin Yıkırlılamaz?”, *Cumhuriyet*, 17.8.1938.

82 *Cumhuriyet*, 17.8.1938.

83 TTK Arşivi, TTK, 01 / 08.

ve Sultanahmet’i Bizans ve Türk imparatorluklarının “dini sultanının temsilleri” hüviyetinde bulunduğunu iddia ederek “din sultanına değil de milliyet temeline” göre tesis edilen, gücünü doğaüstü mevhumelerden değil “hayat ve zekâdan” alan bir devri yaşatacak abidenin burada kurulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Başka bir alanda imar edilecek Cumhuriyet Meydanı ile hem Sultanahmet’teki tarihî kimliğin muhafaza edileceğini hem de İstanbul gibi bir şehirde Cumhuriyet inkılabı kimliğinin yansıtılabileceğini belirtmiştir. Neticede TTK, Başvekâlete, Adliye Sarayının başka noktada düşünülerek meydana bina kalıntılarında gerekli düzenlemelerin gerçekleştirilip yapıların asıl karakterlerinin ortaya çıkarılmasını uygun bulunduğunu ifade etmiştir. TTK yapılacak düzenlemeden sonra bu eserlerin arşiv ya da müze şeklinde yeniden işlevlendirilebileceği önerisini de raporunda sunmuştur.⁸⁴

Komisyonun yıkım, TTK’nın ise koruma şeklinde neticelenen kanaatleri gerekli mercilere iletildiğinde son kararın Adalet Vekili Şükrü Saraçoğlu başkanlığında yapılacak bir oturumla nihai şeklini alacağı bildirilmiştir.⁸⁵ Basına yansıdığı kadarıyla Adliye Vekilinin korumadan yana olacağı tahmin edilmekteydi.⁸⁶ 4 Eylül 1938 tarihinde basına demeç veren Şükrü Saraçoğlu, Adliye Sarayının yeri hususunda henüz karar verilmediğini, raporların inceleneceğini ve gerekirse araştırmaların derinleştirileceğini paylaşmıştır.⁸⁷ 5 Eylül 1938’de ise Başvekil Celal Bayar, Adliye ve Maarif vekâletlerine iletildiği emirde, TTK raporunda belirtilen “binaların asli vaziyetlerine döndürülmesi” ve “muhafazaları” kanaatine dayanarak, yapıların istikbali hakkında kesin karar vermeden önce bu yapılara sonradan eklenen ilavelerin kaldırılarak cephelerin ortaya çıkarılması ve netice hakkında geri bildirim istemiştir.⁸⁸

Hükümetin sağduyulu yaklaşımı her iki tarafı memnun etmişse de bundan sonraki gelişmelerde ağırlık merkezinin hangi kanaate kayacağı belli değildi. Koruma taraftarı Sedat Çetintaş da hükümetin kararının doğruluğunu savunmakla birlikte tehlikenin henüz bertaraf edilmediğini düşünmekteydi. Zira İbrahim Paşa Sarayı’nın aranmasında yapılacak yıkım ve temizleme işlemleri esnasında “kazma”ların yapıyı ortadan kaldırmak isteyenlerin eline verilmesi oldukça büyük bir risk taşımaktaydı. Dolayısıyla orijinal sarayın çıkarılmasını temin için yapılacak çalışmada buranın saray olduğunu iddia eden mimarın – yani kendisinin – bulunması gerekiyordu. Diğer türlü “buranın ne olduğunu bilmeyenlerin elinde işleyecek kazma bir ‘kültür kazması’ değil ‘kör kazma’ olur” diyen Çetintaş, yetkili mercilerden ve belediye reisinden bu konuya hassasiyet talep etmiştir.⁸⁹ Oysa yeni Belediye Başkanı Lütfi Kırdar’ın, Sultanahmet Meydanını sadece Adliye Sarayı için değil adliye, belediye ve vilayet saraylarının inşası için tespit edildiği Prost planına dayanan bir “üçler sarayı” projesi hakkında basında malumatı bulunmaktaydı.⁹⁰

84 TTK Arşivi, TTK, 01 / 02.

85 *Cumhuriyet*, 25.8.1938.

86 *Cumhuriyet*, 29.8.1938.

87 *Cumhuriyet*, 5.9.1938.

88 TTK Arşivi, TTK, 01 / 08.

89 Sedat Çetintaş, “Atmeydanı Sarayı Yıkılacak mı?”, *Cumhuriyet*, 3.1.1939.

90 *Cumhuriyet*, 22.1.1939.

Başbakanın verdiği emirle sarayı işgal eden binaların ortadan kaldırılması gerekirken 1939 yılının mayıs ayına gelindiğinde hapishanenin boşaltılarak mahkûmların şehirdeki diğer hapishanelere nakledilmesine başlanmıştır.⁹¹ Bu arada Adliye binası projesini hazırlayan Asım Kömürçüoğlu'nun planını eski hapishane binasının bulunduğu alana göre güncellemesi gündeme gelmiştir.⁹² Zira Başbakanlıktan Adliye Vekâletine 7 Haziran 1939 tarihinde iletilen yazıya göre, “İstanbul’un imar planını yapan Prost’un planı kabul edildiğinden İstanbul’da yapılacak adliye binası için bir karar alınmasına gerek kalmamıştı.” Başvekâletin gönderdiği bu yazı esasında 21 Aralık 1938 tarihli bir yazıya cevaptı. Anlaşıldığı kadarıyla Adliye Vekâleti, Adliye Sarayının yapımı hakkında bir teklif sunmuş, ancak Başvekâlet bölgedeki parazit yapıların temizlenmesine öncelik verdiği için uzun süre bu talebi yanıtlamamıştır. Haziran ayına gelindiğinde artık Başvekâletin de Adliye binasının yapımı dolayısıyla İbrahim Paşa Sarayı’nın bulunduğu bölgenin Prost planına göre dizaynını kabul ettiği görülmektedir.⁹³ Basına verilen demece göre, İbrahim Paşa Sarayı biçiminde iddia edilen yapıların bu döneme ait bir kervansaray olduğunun anlaşıldığı,⁹⁴ dolayısıyla hapishane binası ile bu binanın da yıkılacağı, yıkımın ihale edilerek üç ay içerisinde tamamlanması, 1940 yılının sonuna doğru da inşaatın bitirilmesi planlanmaktaydı.⁹⁵ İnşaatı savunanlarca büyük bir sevinçle karşılanan bu karar⁹⁶ hemen uygulanacağı için hapishane ve diğer binaların tamamen tahliyesi sağlanmıştır.⁹⁷ Hükümetin eski hapishane binasının yerinde inşaatı kabul etmesinin en büyük nedeni, istimlak maliyetinden kurtulmaktır. İnşaatın bir an evvel başlayabilmesi için istimlak süreçlerinden doğan zaman kaybının en aza indirilmesi hedeflenmiş,⁹⁸ nihayet temmuz ayının başında yapılacak Adalet Sarayının projesi, keşif ve teknik evrakları ile inşaatın kontrolü – daha önce yapılan müsabakada birinci olan – Asım Kömürçüoğlu’na verilmiştir.⁹⁹ Ancak Kömürçüoğlu ve Prost arasında proje konusunda anlaşmazlıklar çıkınca, sarayın bir kısmının meydana bir kısmının da başka bir muhitte yapılması gündeme gelmiştir.¹⁰⁰

Yıkımın başladığı temmuz ayında¹⁰¹ koruma için büyük bir mücadele veren Çetintaş, TTK azasına gazete vasıtasıyla yazdığı açık mektupta¹⁰² kurumun sarayın yıkılmaması yönünde

91 *Cumhuriyet*, 6.5.1939.

92 *Cumhuriyet*, 9.6.1939. Nitekim Nafia Vekâleti ile Asım Kömürçüoğlu arasındaki mukaveleye 31 Temmuz 1939 tarihinde bir zeyl yapılmıştır. Bk. Asım Kömürçüoğlu, *İstanbul Adalet Sarayı Arsa ve İnşaatının İcyüzü 1935-1947*, Arbas Matbaası, Ankara (t.y.), s. 5.

93 BCA, Fon kodu: 30-10-0-0 / Yer no: 81-534-8.

94 Çetintaş, yapının bir kervansaray olduğunu iddiasına karşı buranın Bizans döneminden itibaren saraylarla kaplı bir aristokratlar muhiti şeklinde değerlendirildiğini Türklerin de bu özelliği muhafaza ettiğini belirtmiştir. Bk. Sedat Çetintaş, *Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahimpaşa Sarayı*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 13-15.

95 *Cumhuriyet*, 21.6.1939.

96 Haydar Özkent, “Hapishane Yıkılırken...”, *Cumhuriyet*, 24.6.1939.

97 *Cumhuriyet*, 23.7.1939.

98 *Akşam*, 15.9.1940.

99 BCA, Fon kodu: 30-10-0-0 / Yer no: 139-933-6.

100 *Akşam*, 8.12.1942.

101 *Cumhuriyet*, 30.7.1939; *Cumhuriyet*, 10.8.1939.

102 Sedat Çetintaş, “Tarih Önünde Bir Serzeniş”, *Cumhuriyet*, 18.8.1939.

verdiği kararı hatırlatarak yıkım durumunda sorumluluğu üstü kapalı şekilde TTK'nın omuzlarına yüklemiştir. Duygu ve eleştiri dozu yüksek yazıdan haberdar olan TTK yönetimi, gazetede ki inşaatlara yanıt verilip verilemeyeceği gündemiyle toplanmışsa da kesin sonuca varılamamıştır.¹⁰³ Ancak daha sonra Yusuf Hikmet Bayur imzasıyla TTK Genel Sekreteri Muzaffer Göker'e kurumun manevi şahsiyetinin itibarının zarar görmemesi adına *Cumhuriyet* gazetesine ulaştırılmak üzere bir tekzip metni hazırlanmıştır.¹⁰⁴ Bununla birlikte yıkım karşıtı istikrarlı ve net bir tavır alan *Cumhuriyet* gazetesi, dönem dönem TTK'ya açık çağrı yapmış, inşaatın başka yere naklini önermiştir.¹⁰⁵ Koruma taraftarı görüşüyle gazetede ki başmakalesinden tartışmaya dâhil olan Yunus Nadi'nin iddiası ise endişe vericidir. Gazeteciye göre, saray denilen yapı önce yıktırılacak, sonra meydana bir sarayın olmadığı söylenecekti.¹⁰⁶

Saray binalarından bir kısmının yıkılıp enkaz satışının¹⁰⁷ devam ettiği esnada, Bizans döneminden kaldığı tahmin edilen bazı eski eserler keşfedilerek Arkeoloji Müzesine gönderilmiştir.¹⁰⁸ Ayrıca, bölgedeki istimlakler için 50.000 liranın ayrıldığı inşaat mahallinde Firuzğa Camii'nin korunmasına karar verilmiştir.¹⁰⁹

İkinci Dünya Savaşı ve bütçe noksanlığının da etkisiyle, Koordinasyon Heyeti'nin tüm ülkedeki kesin ihtiyaç gerekmeyen inşaat faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik kararı Sultanahmet Meydanı'ndaki inşaatı da etkilemiştir. İstanbul Belediyesi kendisi için ayrıca bir müsaade istemişse de Heyet buradaki imar düzenlemesinin aynı zamanda tezyini olması dolayısıyla onay vermemiştir.¹¹⁰ Savaş sonrasında Adalet Sarayı inşasının daha fazla gecikmemesi ve inşaat yerinin kesin şekilde tespiti için Adalet ve Bayındırlık bakanlıkları ile İstanbul Valisi'nin tensibiyle yeni bir komisyon oluşturulmuştur.¹¹¹ Şubat 1946'da birkaç günlük çalışma neticesinde saray için İstanbul Vilayet Konağı karşısındaki Tomruk Dairesi, Umumi Cezaevi ve Dikimhane bölgesi ile Saraçhanebaşı'ndan Aksaray'a inen mevki olmak üzere üç noktayı istişare eden komisyon, en uygun yerin Sultanahmet'teki eski cezaevi bölgesi olduğunu belirtmiştir.¹¹² Durdurulan inşaat 1947 yılına gelindiğinde kaldığı yerden devam etmeye başladığında plan dâhilinde istimlak edilen 22 binanın bedelinin 446.000 liraya çıkmasına rağmen Adliye binasının yapımında kararlı olan hükümet geçici yüklemelerle gerçekleştireceği inşaatın alanında değişikliğe gitmiştir.¹¹³

103 TTK Arşivi, TTK, 01 / 08.

104 Gazeteye, İbrahim Paşa Sarayı'nın yıkılmasının manevi mesuliyetinin TTK'ya yüklendiği ancak kurumun, sarayın taşıdığı mimari ve tarihî ehemmiyete ait kararının ilgili makama iletilmiş olduğu ifade edilerek tarihî eserlerin korunması mesuliyetinin Koruma Encümeni üzerinde bulunduğunu, TTK'nın yalnızca kanaat bildirme yükümlülüğü taşıdığı ifade edilmiştir (TTK Arşivi, TTK, 01 / 08).

105 *Cumhuriyet*, 21.8.1939.

106 Yunus Nadi, "İbrahim Paşa Sarayı", *Cumhuriyet*, 22.8.1939.

107 *Cumhuriyet*, 22.9.1939.

108 *Cumhuriyet*, 6.11.1939.

109 *Cumhuriyet*, 19.11.1939.

110 *Akşam*, 7.10.1940.

111 Kömürcüoğlu, *age.*, s. 12.

112 Kömürcüoğlu, *age.*, s. 8-11.

113 BCA, Fon kodu: 30-18-1-2 / Yer no: 113-10-1.

Yeni planda Tapu Dairesine müdahale edilmeyip Binbirdirek Sarnıcı'nın binanın avlusunda kalmasını sağlayacak şekilde bir proje yarışması düzenlenmesi düşünülmekteydi.¹¹⁴ Nisan ayında tamamlanan yarışmada Bayındırlık Bakanlığı, teslim edilen 28 proje içinde uygulamaya değer bir tasarım bulamamıştı.¹¹⁵ Ağustos ayına gelindiğinde ise Bakanlar Kurulunda, Adalet Sarayı inşasının İbrahim Paşa Sarayı üzerinde yapılmayacağına dair bir karar alınmıştır. Buna göre; Adalet Sarayının, yalnızca tek cephesi ayakta kalan fakat İbrahim Paşa Sarayı'nın bir parçası olduğu kesin olarak tespit edilemeyen bu bina yanındaki münferit parça kaldırılarak meydana eski cezaevi yerindeki geniş cepheli arsa üzerinde yapılmasına, buradaki kilise kalıntısının da korunmasına karar verilmiştir. İbrahim Paşa Sarayı olduğu konusunda fikir birliğine varılan kısmın ise Adalet Sarayının bir parçası şeklinde değerlendirilmek üzere restorasyonu yapılacaktır. Dolayısıyla Bakanlar Kurulunca alınan yeni karara göre bölgedeki Türk eserleri de dikkate alınarak yeni bir proje yarışması kabul edilmiştir.¹¹⁶ 2.500.000 liraya mal olacağı tahmin edilen restorasyonda Adalet Sarayının inşası için 7.500.000 liranın sarf edilmesi düşünülmekteydi.¹¹⁷

İbrahim Paşa Sarayı'nın yıkımının yeniden gündeme geldiği 1948 yılında ise nihai tepki bu sefer TTK'dan gelmiştir. Kurum başkanı imzası ile Başbakanlık makamına sunulan dilekçede, sarayın imar planları ile yaşanan 10 yıllık süreç özetlenmiş ve Topkapı Sarayı dışında aynı döneme ait tek sivil mimari numunesi olması dolayısıyla koruma kararı verilmişken yıkımı hususunda yeniden bir gündem yaratıldığına dikkat çekilmiştir. 7 Şubat 1948'deki TTK Genel Kurulu'nda tüm üyeler tarafından yıkımına dair kararın şiddetle eleştirildiği ifade edilen dilekçede, eski eserlere hassasiyetle yaklaşan hükümetin de söz konusu hataya meydan vermeyeceğine dair inanç bildirilmiştir:

Türk Tarih Kurumu olarak bu tarihi vazifemizi yerine getirirken, bütün azasının milli abideleri koruma ve onlara karşı derin bir sevgi besleme hususunda en az kurumumuz üyeleri kadar hassas bulduklarına kani olduğumuz Cumhuriyet hükümetinin bu hataya meydan vermeyeceğine emin bulunuyoruz.¹¹⁸

Sonunda Bakanlar Kurulu kararıyla 25 Mayıs 1948 tarihinde, Sultanahmet Meydanı'nın uluslararası arkeoloji müzesi durumundaki niteliği dikkate alınarak buradaki eserlerin korunması hakkında Millî Eğitim Bakanlığı ve TTK'nın müracaatları üzerine İstanbul Adalet Sarayının planlanan yerde yaptırılmasından vazgeçildiği bildirilmiştir. Yerde yapılan tetkiklere göre binanın Beyazıt'taki Maliye Nezareti binasının yıktırılarak burada inşa edilmesi uygun bulunmuştur.¹¹⁹ Ancak binanın yeri yine değiştirilmiş ve nihai olarak Binbirdirek Sokağı'na taşınmıştır. Tüm girişimlere rağmen 16. yüzyıldan kalan yegâne Türk sivil mimari örneği olan

114 *Cumhuriyet*, 14.2.1947.

115 *Cumhuriyet*, 19.4.1947.

116 BCA, Fon kodu: 30-18-1-2 / Yer no: 114-45-13.

117 *Cumhuriyet*, 8.8.1947.

118 TTK Arşivi, TTK, 01 / 08.

119 BCA, Fon kodu: 30-18-1-2 / Yer no: 116-36-9.

İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmının yıkımının engellenemediği alanda yapımına karar verilen Adliye Sarayı için Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat projeleri uygun görülmüş ve inşaata 1951 yılında başlanmıştır.

Sonuç

Türk tarihinin doğru kaynaklarla araştırılarak tanıtılması maksadıyla tesis edilen Türk Tarih Kurumu, ulusal kimliğin en somut delilleri şeklinde kabul edilen Türk kültürel mirasına yönelik bilinç oluşturularak ilgili unsurların tanıtılması ve korunması amacıyla kurumsal çalışmalarını yanında paydaş kurum ve kuruluşlarla da iş birliği gerçekleştirmiştir. Her şeyden önce akademik hüviyetteki Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün emaneti ve Cumhurbaşkanlarının himayesinde olması dolayısıyla daima saygı duyulan bir kurum olmuştur. Koruma alanında herhangi bir yaptırım gücü bulunmayan kurum, koruma bilincinin tesis edilmesi amacıyla basını ve diğer neşriyat kanallarını kullanarak önemli çalışmalar yürütmüştür. 1938-1950 döneminin kendine has siyasi ve askerî şartlarında, kalkınma hamlelerinin parçası olan imar ve kent planlaması uygulamalarında kültürel mirasın etkilendiği durumlarda akademik kimliğine danışılan TTK, bilimsel ve tutarlı bakış açısıyla karar mercilerinin başvurularını hassasiyetle incelemiştir. Üstlendiği sorumluluğun farkında olan kurum, kültürel mirasın birçok idari yapının aidiyetinde bulunması, korumada ortak dilin oluşturulamaması ve bunun doğurduğu bürokratik açmazlara rağmen bilimsellikten ödün vermeden kanaatlerini belirtmekten kaçınmayarak doğrudan ya da dolaylı şekilde birçok yapının günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Ne var ki, memur ve yöneticilerin yanlış uygulamaları için caydırıcı tedbirlerin alınmaması, hükûmetin çoğu uygulamadan geç haberdar olması, en önemlisi de yeterli bilincin henüz yerleşmemesi koruma çabalarının kişi ve bazı kurumlarca sınırlı kalmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon kodu: 30-10-0-0 / Yer no: 139-933-6; Fon kodu: 30-10-0-0 / Yer no: 213-446-5; Fon kodu: 30-10-0-0 / Yer no: 81-534-8; Fon kodu: 30-18-1-2 / Yer no: 113-10-1; Fon kodu: 30-18-1-2 / Yer no: 114-45-13; Fon kodu: 30-18-1-2 / Yer no: 116-36-9.

Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi, Türk Tarih Kurumu Koleksiyonu (TTK): 01 / 02; 01 / 06; 01 / 08; 02 / 03; 02 / 05; 02 / 07; 02 / 11; 02 / 14; 02 / 15; 02 / 17; 02 / 18; 02 / 19; 02 / 20; 02 / 21; 02 / 22; 02 / 26; 02 / 28; 02 / 29; 02 / 31; 02 / 32; 02 / 34.

SALT Araştırma Ali Saim Ülgen Arşivi: TASUDOC0123; TASUDOC0123003; TASUDOC0123004; TASUDOC0123007; TASUDOC01431084.

Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, Aziz Ogan Arşivi, OGN.IST.01.031.02.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, C 3, Toplantı: 1, 27. Birleşim (30.12.1946).

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Araştırma ve İnceleme Eserler

“Haberler: Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu’nun 1949 ve 1950 Toplantıları”, *Belleten*, XIV / 54, (1950), s. 300, 315.

“Haberler: Türk Tarih Kurumunun Çalışmaları”, *Belleten*, IV / 14-15, (1940), s. 295-296.

“Haberler: Türk-İslam Devri Kitabeleri derleme Heyeti”, *Belleten*, V / 17-18, (1941), s. 178-179.

“Haberler”, *Belleten*, V / 17-18, (1941), s. 181-182.

Arık, Remzi Oğuz, *Türk Sanatı ve Arkeolojisi Yazıları*, haz. Ezel Erverdi, M. İhsan Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Atasoy, Nurhan, İbrahim Paşa Sarayı, 2. bs., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Atatürk Devri Fikir Hayatı II, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Aydın, Suavi, “Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C 3, Modernleşme ve Batıcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 403-427.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 9. bs., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

C.H.P. Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara 1939.

C.H.P. Programı, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, 3. bs., Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, Ankara 1948.

Copeaux, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, çev. Ali Berktaş, 3. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Cumhuriyet Halk Partisi, Program ve Nizamname, Zerbamat Basımevi, Ankara 1943.

Çetintaş, Sedat, “İbrahim Paşa Sarayı Niçin Yıkılamaz?”, *Cumhuriyet*, 17.8.1938.

_____, “Sivil Mimariden Kıymetli Bir Eser: Davutpaşa Kışlasında Sultan Ahmed Kasrı”, *Cumhuriyet*, 27.9.1938.

_____, “Atmeydanı Sarayı Yıkılacak mı?”, *Cumhuriyet*, 3.1.1939.

- _____, “Tarih Önünde Bir Serzeniş”, *Cumhuriyet*, 18.8.1939.
- _____, *Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahimpaşa Sarayı*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- Dağlı, Nuran, Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları C1 1920-1960*, TBMM Yayınları, Ankara 1988.
- Eski Eserleri Koruma Encümeni 1940-1941 Yılı Mesai Raporu*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları, İstanbul 1943.
- Güngör, Salahattin, “Tarihin Yeni Bir Sesi Daha! Eski Hapishane Binası Yıkılmamalıdır!”, *Cumhuriyet*, 28.2.1938.
- Hacııbrahimoğlu, Işıl Çakan, *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Hasol Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 2. bs., Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1979.
- Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri C 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*, haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.
- İğdemir, Uluğ, “Türk Tarih Kurumu’nun Son 5 Yıllık (1944-1948) Çalışmaları Hakkında Rapor”, *IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1952, s. 8-18.
- _____, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.
- _____, *Yılların İçinden*, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- İnan, Afet, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- Koçu, Reşat Ekrem, “Davutpaşa Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, C VIII, Koçu Yayınları, İstanbul 1966, s. 4306-4313.
- Kömürcüoğlu, Asım, İstanbul Adalet Sarayı Arsa ve İnşaatının İçyüzü 1935-1947, Arbas Matbaası, Ankara (t.y.).
- Madran, Emre, “Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi”, *ODTÜ MFD*, XVI / 1-2, (1996), s. 59-97.
- Nadi, Yunus, “İbrahim Paşa Sarayı”, *Cumhuriyet*, 22.8.1939.
- Özkent, Haydar, “Hapishane Yıkılırken...”, *Cumhuriyet*, 24.6.1939.
- Prost, Henri, “İstanbul Hakkında Notlar”, *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995*, drl. Şener Özler, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 101-136.
- Smith, Anthony, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, 9. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- Smith, Laurajane, *Uses of Heritage*, Routledge, New York 2006.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.
- Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946.
- Uluskan, Seda Bayındır, “Atatürk Döneminde İstanbul’un İmarı ve Henri Prost Planının Basındaki Yankıları (1936-1939)”, *Erdem*, 48, (2007), s. 109-155.
- _____, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- Yıldız, Ahmet, “Kemalist Milliyetçilik”, *Türkiye’de Siyasi Düşünce, C 2 Kemalizm*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 6. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 210-234.

Elektronik Kaynaklar

Türk Tarih Kurumu tarihçe: <https://www.ttk.gov.tr/tarihce/> [Erişim tarihi: 6.12.2023].

EKLER

Ek 1. Hamit Zübeyir Koşay'ın 1940 yılında TTK'ya sunduğu koruma raporundaki tamir önerilerinden Erzurum Çifte Minare ve Üç Kümbetler.

Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 05.

Ek 2. Hamit Zübeyir Koşay'ın 1940 yılında TTK'ya sunduğu koruma raporundaki tamir önerilerinden Karamanoğulları Türbesi alçı sandukaları.

Karamanoğulları Türbesi alçı Sandukaları

Kayseri'de Gıyasiye Kapısı

TTK TARİH KURUMU
ARŞİVİ

12

Ek 3. Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik'in 1940'ta TTK'ya ilettiği koruma çalışmalarından Edirne Rüstem Paşa Hanı'nın kubbeleri tamir edilirken.

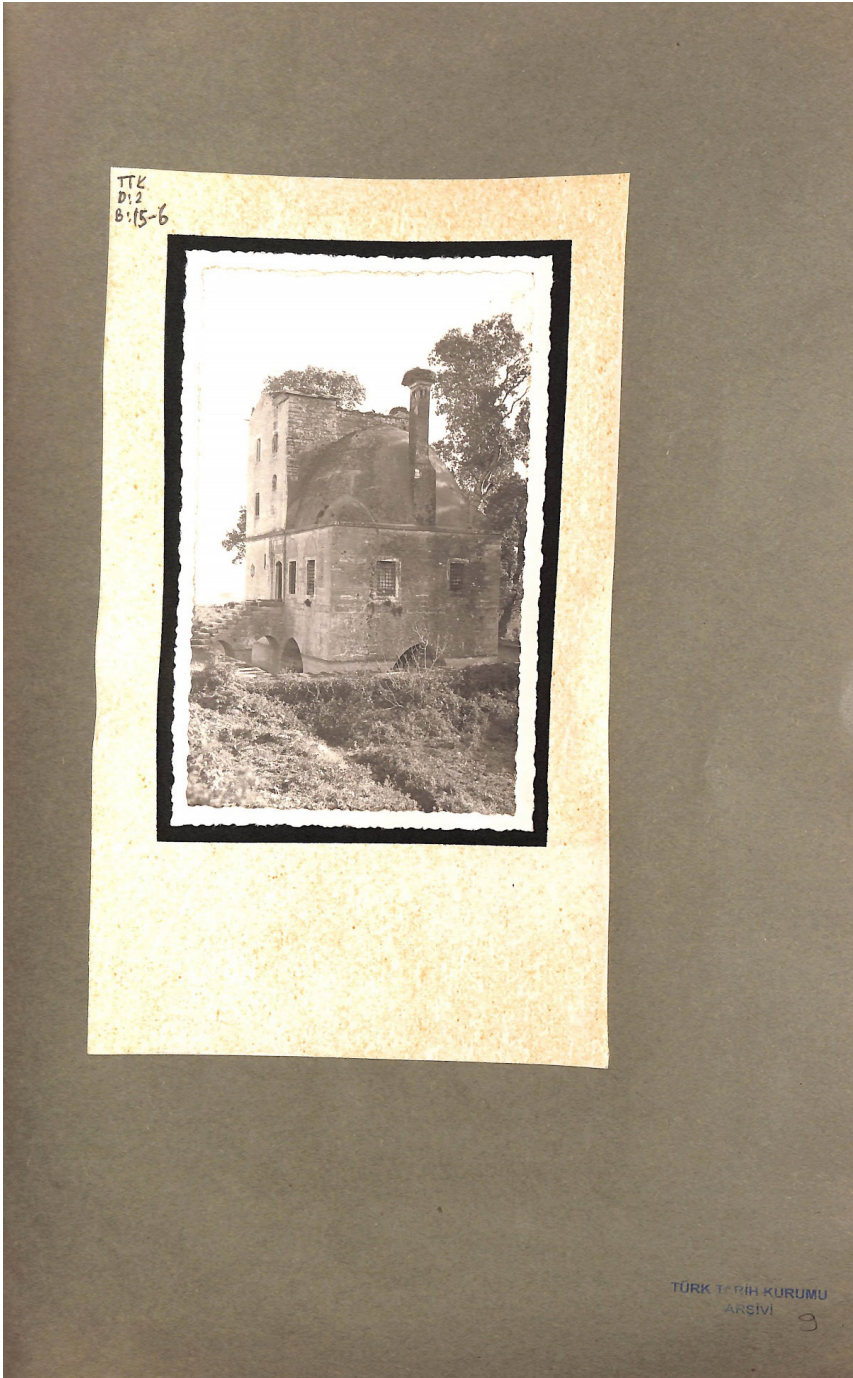
Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 06.

Ek 4. Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik'in 1940'ta TTK'ya ilettiği koruma çalışmalarından Havsa'daki Sinan Camii tamir edilirken.

Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 06.

Ek 5. 1938'de kireç deposu şeklinde kullanılan Bakırköy Siyavuş Paşa Köşkü'nün görünüşü.

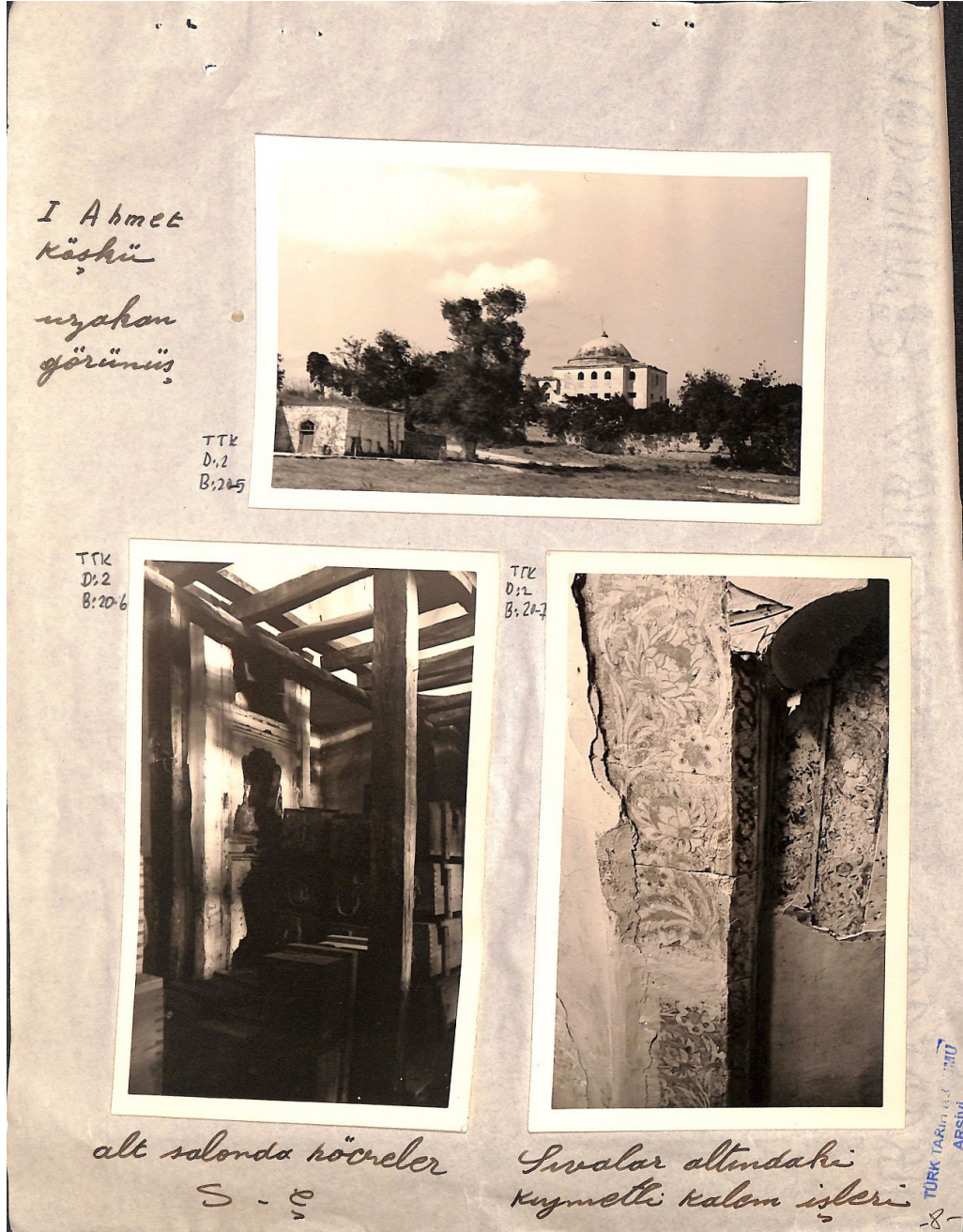
Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 15.

Ek 6. 1938'de kireç deposu şeklinde kullanılan Bakırköy Siyavuş Paşa Köşkü'nün içi.

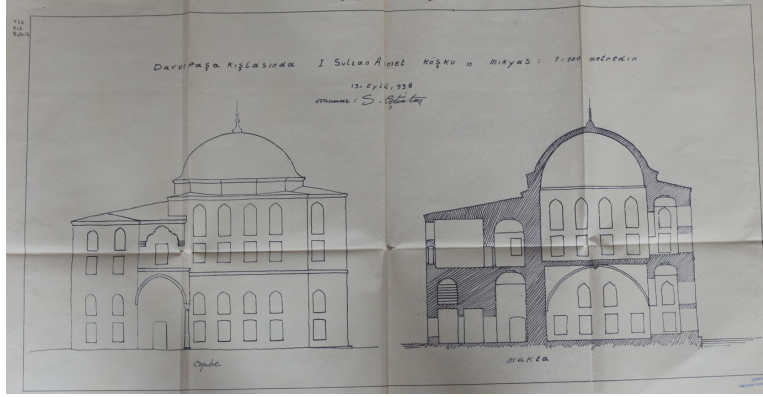
Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 15.

Ek 7. Askeriye tarafından mühimmat deposu şeklinde kullanılan Davutpaşa Kışlası I. Ahmet Köşkü'nün 1938 yılındaki durumu.

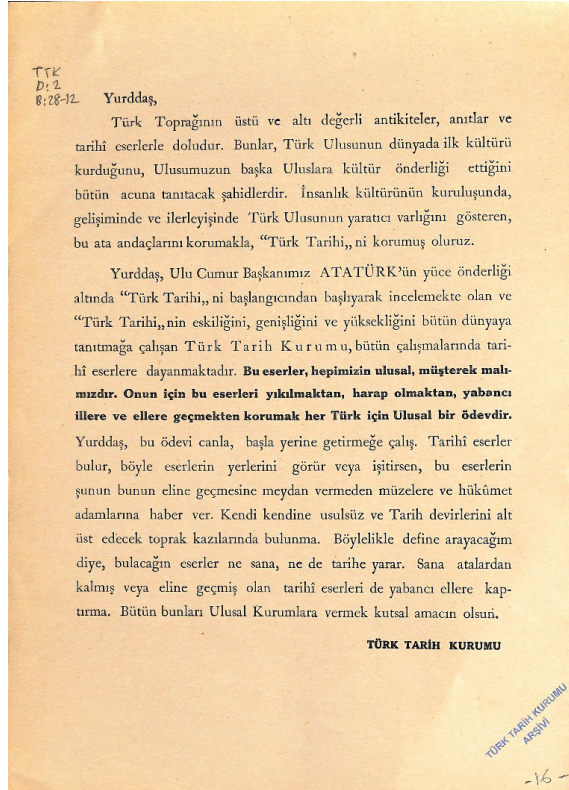
Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 20.

Ek 8. Davutpaşa Kışlası I. Ahmet Köşkü'nün Mimar Sedat Çetintaş tarafından yapılan rölövesi.

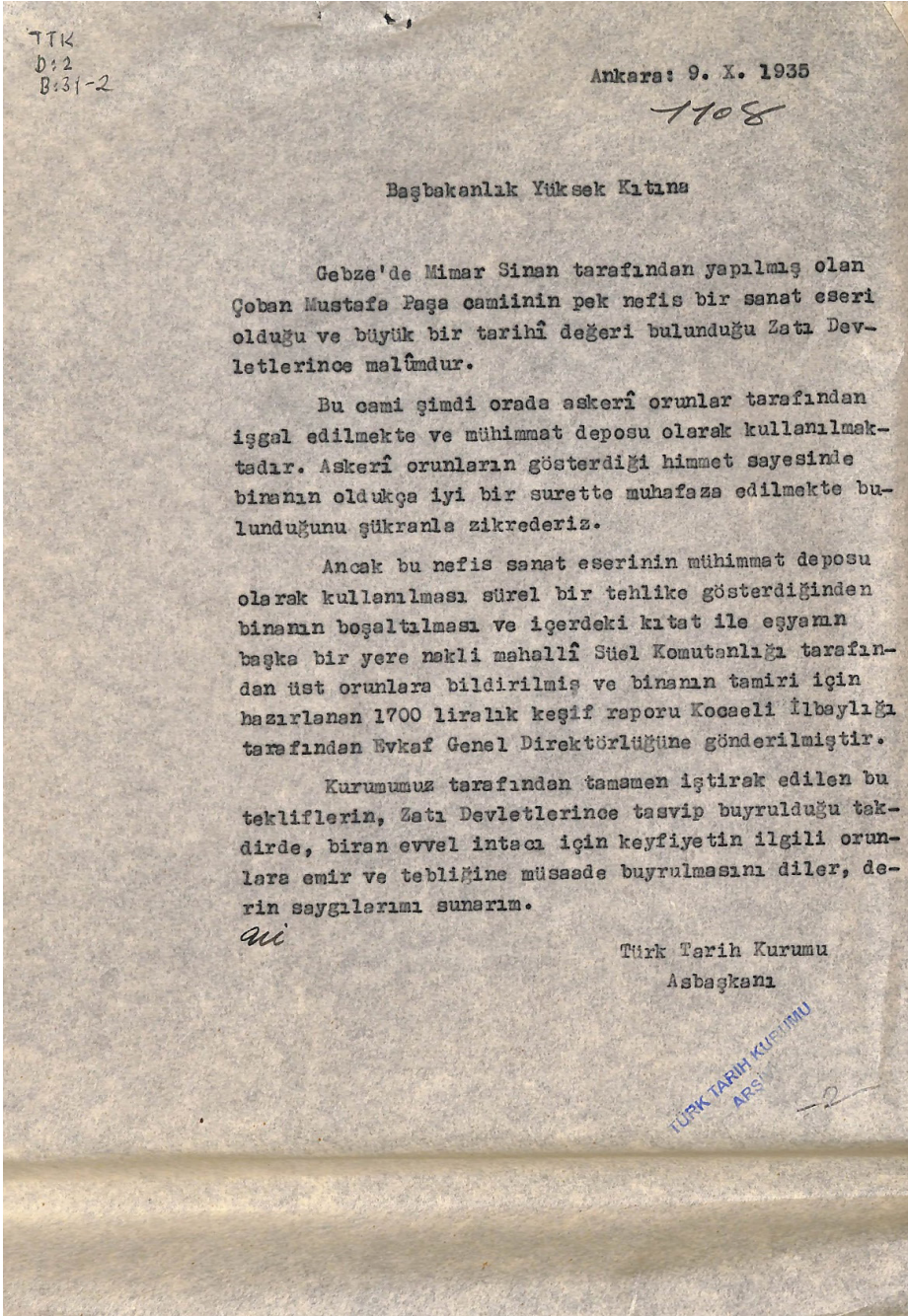
Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 20.

Ek 9. TTK'nın koruma bilincini yaygınlaştırmak amacıyla 1935 yılında basın organlarına ilettiği beyanname.

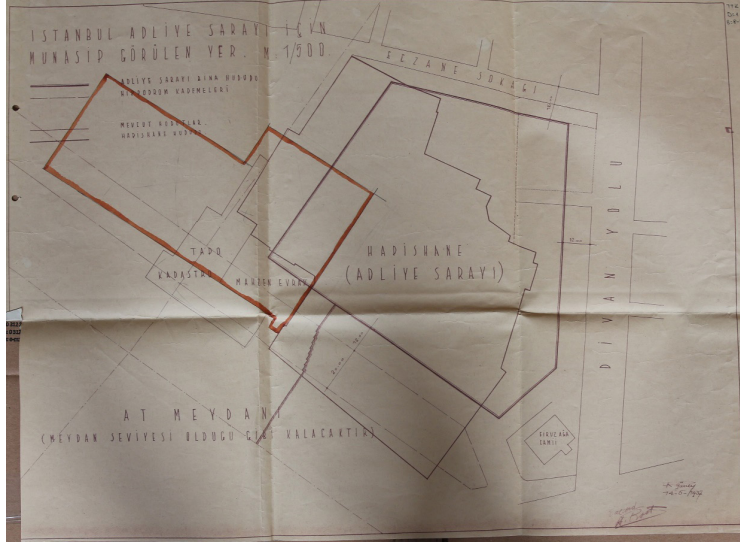

Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 02 / 28.

Ek 10. Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii için TTK Asbaşkanı tarafından Başvekâlete yazılan tahliye talebi.

Ek 11. Henri Prost'un imar planında Sultanahmet meydanında yapılacak adliye sarayının yeri.

Kaynak: TTK Arşivi, TTK, 01 / 08.

Ek 12. TTK heyetinin Sultanahmet'teki incelemeleri.

Kaynak: Cumhuriyet, 13.8.1938.

Ek 13. Sultanahmet'te inşası tasarlanan adliye sarayı için toplanan komisyonun kararına dair gazete haberi.

Hapisane binası yıkılacak mı?

İlmî komisyon dün son kararını verdi

Bu karara göre, azadan on biri binanın yıkılmasını, beşi de yıkılmamasını istiyor, vaziyet, Adliye Vekâletine bildirildi

Meşur İbrahim Paşa sarayının mimar Sedad Çetintaş tarafından çizilmiş orijinal şeklini gösterir resim

Umumi hapishane binasının tarihi ve mimari vaziyetini tetkik etmek üzere Vali ve Belediye reisi Muhiddin Üstündağın riyasetinde Osman Şevki Uludağ (Konya), Salâh Cimcoz (İstanbul), Tarih Kurumu namına Şemseddin (Sivas), Müzeler Umum müdürü Arız Oğan, Belediye Mimarî şubesi müdürü Ziya, Mimar Sedad Çetintaş, Sedad Hakkı Erden, Evkaf Başmimar Vasfi Egeşi, Nafia Başmüfendisi, vilâyet Maarif müdürü, Müzeler mimarı Kemal Altan,

Adliye sarayı projesini yapan Mimar Asım, Mimar Arif Hükmet, eski Hapishane Umum müdürü Efdaleddin mürekkib olan komisyon, dün sabah, Belediye Meclisi salonunda, son içtimasını yapmıştır.

Dünkü toplantıda evvelâ mimarlar heyetinin hazırladığı rapor okunmuştur. Raporunda hapishane binasının hiçbir tarihi kıymeti olmadığı gibi san'at ve ziynet bakımından da muhafazasına lüzum olamı-

[Arkası Sa. 8 sütun 1 de]

Kaynak: Cumhuriyet, 17.8.1938.

Ek 14. Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'nın yıkılmaya başlandığına dair gazete haberi.

Kaynak: *Cumhuriyet*, 30.7.1939.

Ek 15. Mimar Sedat Çetintas'ın TTK divan azasına Cumhuriyet gazetesi aracılığı ile iletği açık mektup.

Türk Tarih Kurumu Divan Azasına

Tarih önünde bir serzeniş

.... Yazan: Mimar SEDAT ÇETINTAS

Bediüzzaman İbrahim Paşa sarayının kazna darbeleri altında can vermekte olan bugünkü hâzîn hâli

Medenî milletler arasında eskilerin aşılabeyisi olan Türk milletinin uyukdan uyanması gibi bir hareketle tekrar ilim ve medeniyet sahasında başkaldırış cihanın nazar dikkatini celbettiği şu son birkaç yıllık Cumhuriyet devrinde Büyük Atamız azizleri bugünkü Türklik camiasından en seçkin âlimleriniz diye teker teker toplanmış, ilminize, şahsınıza güvenerek bu milletin tarihini, büyüklüklerini, tarihi muaddesatını araştırmağa memur etmiş ve en büyük bir dava halinde «Türklerin medeniyete hizmeti» mevzuunu şerefli bir bayrak gibi ilim ve san'at dünyasına dikmeniz için sizleri Türk Tarih Kurumuna di-

van azası yapmıştı.

Okuyup yazma, düşünme ve çalışma heveslisi olan bizler de bu yolda sizlere hocalarımız; babalarımız, ağabeylerimiz, mürid ve feyiz kaynaklarımız diye ilim yolunda başımız skıldıkça sokulur; ilminizden feyiz almak maksadile aranızda geçen beş dakikalık bir havayı; kâr bilir, gayeye yürüyüşte, zorluğa rasgeldiğimiz zaman sizlere iltica ederdik. Şimdi şu mektubum da gene aynı havanın esintisi istikametindedir.

Gözlerinizin önünde ve efkârı umumiye müvacehesinde cereyan etmiş olduğuna görece pekâlâ bilirsiniz ki; ben İbrahim Paşa sarayının vücudünü haber verdikten sonra bir tek Cumhuriyet gazetesi müstesna olmak üzere aleyhime yazı yazmadık Türk gazetesi kalmadı. Kendisinde salâhiyet tahayyül eden kalem sahipleri aleyhime umumî seferber oldular. Bunlar arasında (Karakuvvet) damgasını temiz alnuna yapıştırmak isteyenler (imara mâni; menfi ruh) sözünü kalbine zehirli bir hançer gibi saplamak isteyen insafsuzlarla ne kadar mücadele ettim. Beni mutlaka susturmak için komisyonlar mı kurulmadı? Bu komisyonlarda ihtisas gözü kapalı, vicdanın sesine sağır mimarlar ve mühendisler mi kullanılmadı?

Bunların hiçbirisi beni nevmid edemedi. Hepsine gülüyordum. Büyük Atamız yarattığı; İsmet İnönünün besleyip büyüttüğü Cumhuriyet rejiminin ilim ve hakikat âleminde bu faciannın işlenemeyeceği ve bu sarayı yıktırabilmek için hiçbir sebebin ma-

olsaydı bu kadar çabuk yıkılır mıydı?) tarzında gülüne mütalealar ileri sürmektedir.

Eğer Türk Tarih Kurumu Dolmabahçe'de geçen sene vermiş olduğu kararın istinadgâhi olan kanatını değiştirdi ise benim gibi naçiz bir mimarın işgaline kapılmıştır. Buna nasıl ihtimal vereyim? Yok, böyle değil de aynı kanaate sadık oldukları halde 450 yıllık ömrü ve cihan tarihinde yegâne şahsiyetle zamânımıza intikal etmiş olan bir Türk sarayının kör kazmanın mel'un dışları arasında çançekişmesi faciasına yalnız seyirci sıfatile kôs kôs yürüyorsanız ilmi kanaatlerinizi millî şura bağlayamamış olduğunuza şahid oluyorum demektir ki buna ihtimal vermek de bana pek acı geliyor. Çünkü hepimize ayrı ayrı bahşılığım ve hepimize ayrı ayrı hürmetim var.

Bu milletin bütün mukaddesatını korumağa yakatını vakfetmiş olan ve Başvekilliğinde müteaddid tarihî tamimlerle milletin tarihi âbidelerinin korunmasında azami hassasiyetle duran İsmet İnönüne, müzahafat yığını adı verilerek yıkılmakta olan Türk sarayının şahsiyet ve hüviyeti-ni anlatsa idiniz kurtarılması inkâmı yok muydu, soruyorum sizlere?

Onsekizinci beynelmîl tarih ve arkeoloji kongresinin İstanbul'da toplanması günününün yaklaşmış zannediyorum. Dört buçuk asırlık bir Türk sarayının bünyesi mahvedilirken dünyanın dört bucağından gelecek tarih ve arkeoloji âlimlerinin huzurunda hangi tarih ve hangi arkeoloji tez-

Bunların hiçbirisi beni nevmid edemedi. Hepsine gülüyordum. Büyük Atamız yarattığı; İsmet İnönünün besleyip büyüttüğü Cumhuriyet rejiminin ilim ve hakikat âleminde bu faciannın işlenemeyeceği ve bu sarayı yıktırabilmek için hiçbir sebebin makul görülemeyeceği kanaatinde sadık yazıyordum.

Bunun içindir ki ilim ve kültür hayatımızda hepimizin hocaları olan sizleri bağrımıza toplamış olan Türk Tarih Kurumuna geçen sene mayısta Ankarada müracaat etmiştim.

Ağustosta Sultanahmeddeki sarayı bir cuma günü benimle birlikte gezdiniz ve iki gün sonraki pazartesi günü de Dolmabahçe'deki uzun bir içtimada ziyaretinizin jantubalarını plân ve vesikalara istinad ettirerek tespit ettiniz. Burada Atmeydanı sa-

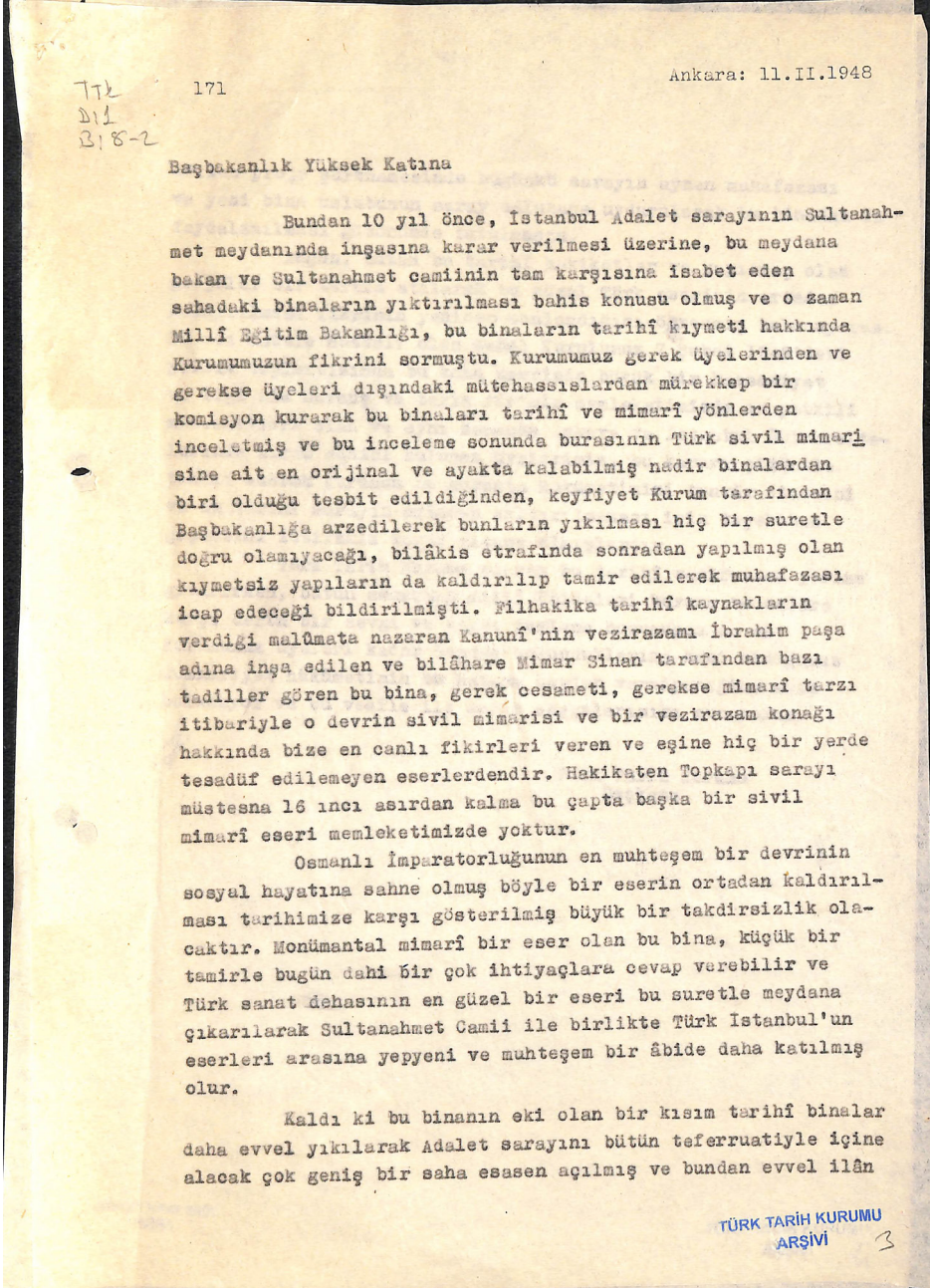
oloji kongresinin İstanbul'da toplanması günününün yaklaşmış zannediyorum. Dört buçuk asırlık bir Türk sarayının bünyesi mahvedilirken dünyanın dört bucağından gelecek tarih ve arkeoloji âlimlerinin huzurunda hangi tarih ve hangi arkeoloji tezlerimizi, tebliğlerimizi okuyacağımızı, âlimlere ne yüzle bakacağımızı düşünüyordum. İlminize ve millî vicdanınıza son defa müracaat ediyorum ve soruyorum. İbrahim Paşa sarayı mahvolduktan sonra cihan toprakları üstünde ayakta kalmış bir tek Türk sarayı daha bulunabilecek midir?

Zararın neresinden dönülse kârdır. Bu sarayın henüz develede kulak mesabesinde bir kısmı yıkılabılmıştır. Onu Cumhuriyet Rejisimisi anlatarak mutlaka kurtarınız. Bunun için ne lâzımsa yapınız. Zira bu faciannın en büyük mes'ûlî sizler olacaksınız.

Sedat ÇETINTAS

Kaynak: Cumhuriyet, 18.8.1939.

Ek 16. TTK'nın Başvekalet'e İbrahim Paşa Sarayı'nın yıkılmaması talebini yinelediği 1948 tarihli dilekçesi.

edilen proje şartnamesinde bugünkü sarayın aynen muhafazası ve yeni bina uslubunun saray uslubuna uydurularak bu binadan da faydalanılması gösününde tutulmuştu.

Bugün, bütün bu tarihî hakikatler ve yapılmış olan projeler bir tarafa atılarak bu güzel Türk eserinin ortadan kaldırılması fikrinin yeniden canlandığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu acı habere muttali olan Genel Kurulumuz 7 Şubat 1948'deki yıllık toplantısında bu konu üzerinde büyük bir hassasiyet ve ilgi ile durmuş ve tarih ilminin memleketimizde en yetkili mümessilleri olan ve aynı zamanda Ankara ve İstanbul Üniversite-lerinde kürsü sahibi bulunan üyelerimiz, bu kararı şiddetle tenkit ederek Kurumun bu hususta Hükümetimizi tenvir etmesini ve bu tarihî sarayın ortadan kaldırılmaması için teğebbüse geçmesini ittifakla karar altına almışlardır.

Türk Tarih Kurumu olarak bu tarihî vazifemizi yerine getirirken, bütün azasının millî âbideleri koruma ve onlara karşı derin bir sevgi ve saygı besleme hususunda en az Kurumumuz üyeleri kadar hassas bulduklarına kani olduğumuz Cumhuriyet hükümetinin bu hataya meydan vermiyeceğine emin bulunuyor ve bu vesile ile derin saygılarımızı sunuyoruz.

Türk Tarih Kurumu
Başkanı

THE PLACE AND IMPORTANCE OF TURKISH HISTORICAL SOCIETY IN THE CULTURAL HERITAGE PRESERVATION POLICIES DURING İSMET İNÖNÜ'S PRESIDENCY

Semra KIR ŞİMŞEK

After the proclamation of the Republic, under Atatürk's guidance, the Turkish Historical Society was established as part of the language and history studies that added an academic dimension to the process of constructing a new Turkish identity. The Turkish History Thesis, a notable initiative of the period, aimed to document the ancient presence of Turks in Anatolia through archaeological evidence asserting their historical claim to the land. This thesis proposed also that the Turkish past extended beyond Anatolia influencing the development of Mediterranean cultures and as such signaled a new narrative of history and culture. During the tenure of president İsmet İnönü, cultural heritage policies were influenced by Minister of Culture Hasan Ali Yücel and his humanistic approach . All the nine governments during this period aimed at enhancing museum collections, collecting and safeguarding historical artifacts, supporting archaeological excavations, establishing of a revolutionary museum and compiling folklore, all in the field of cultural heritage.

This article aims to contribute to the cultural heritage literature by discussing the preservation activities of the Turkish Historical Society, which has had an impact on the preservation of many artifacts through its academic identity, inter-institutional collaborations, and scientific approach. This discussion is supported by documents from the archives of the Society, which are being published for the first time.

The Turkish Historical Society's direction was outlined in a draft project prepared upon the orders of Mustafa Kemal Atatürk in 1935. The program aimed to broaden the scope of research in Turkish history involving all state institutions and the public, and respected Turkish historians were appointed to locate historical documents and monuments that needed to be conserved. In the declaration published in 1935, the Society emphasised the importance of cultural heritage, its value and the procedures for raising public awareness conservation.

In 1940, the Turkish Historical Society announced its plan repair some of the monuments in collaboration with the Ministry of Education and the General Directorate of Foundations, which

* Dr., Istanbul / Turkey, semrakirsimsek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3179-6251

had been on hold due to budget constraints. Hamit Zübeyir Koşay, a member of the Society and Director of Museums, prepared a report listing the challenges in conservation and proposing solutions. The Turkish Historical Society formed teams to study existing Turkish artifacts compiling inscriptions from Istanbul and Anatolia, making copies of endowment deeds, and documenting cultural heritage buildings through plans, photographs and surveys.

Archival documents indicate that the Turkish Historical Society, recognized as a scientific authority played an important role in the protection of some tombs, religious buildings, complexes, Istanbul's city walls and civil architectural structures in Istanbul. In Anatolia, the Turkish Historical Society advocated the evacuation of the Gebze Çoban Mustafa Pasha Mosque, which was in military use, and provided financial support for the repair of the Kastamonu Mahmutbey Mosque. Kazım Dirik, the General Inspector of Thrace, documented the conservation efforts in the region, and the activities carried out in this context were published in Belleten, the journal of the Society.

One of the Society's major conservation efforts was the preservation of Ibrahim Pasha Palace, which originally belonged to Ibrahim Pasha, a grand vizier during the reign of Suleiman I, and which was at risk of demolition for a courthouse project in Sultanahmet Square. After architect Sedat Çetintaş sent a petition to the Ministry of Culture highlighting the historical value of the buildings in the square, the Turkish Historical Society intervened. A large commission, including representatives from relevant institutions was established and conducted detailed examinations. Although the majority of the commission members voted for the demolition of the İbrahim Paşa Palace, and building a courthouse in the area, Şemsettin Günaltay, a member of the Turkish Historical Society, outlined the reasons to preserve the İbrahim Paşa Palace in a report. The construction of the courthouse paused with the outbreak of the Second World War and was revisited in 1948. Then the Turkish Historical Society presented its objections and in a petition sent to the Prime Minister's Office, the Society expressed its hope that the government would not carry out the demolition of the Palace since it was the only example of civil architecture from the period other than Topkapı Palace. Although the courthouse was relocated, partial demolition of the 16th century Ibrahim Pasha Palace could not be prevented despite all the efforts.

In conclusion, the Turkish Historical Society, influenced by the unique political and military conditions of the 1938-1950 period and contemporary urban development practices, played a critical role in the conservation of cultural heritage. The Society, with its commitment to scientific rigor and willingness to express its opinions contributed significantly to the preservation of many historical structured and the development of cultural heritage awareness.